Elementary Education Online, 2017; 16(2): 406-427,
İlköğretim Online, 16(2), 406-427, 2017. [Online]:http://ilkogretim-online.org.tr
doi: 10.17051/ilkonline.2017.304708

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Gözünden Vatandaşlık ve Türk Vatandaşlığı

Citizenship and Turkish Citizenship in Views of Pre-Service Social Studies Teachers

E. Özlem Yiğit, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ozlem1406@hotmail.com*

ÖZ. Bu araştırmada, vatandaşlık eğitimi konusunda merkezî sorumluluğa sahip sosyal bilgiler dersini vermeye aday olan sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı öğrencilerinin vatandaşlığa ve Türk vatandaşlığına yönelik bakış açılarının ve bu konulardaki algılarının belirlenmesine çalışılmıştır. Nitel araştırma paradigması temelinde desenlenmiş bir araştırmadır. Bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan ve ikinci sınıfa devam eden 129 sosyal bilgiler öğretmen adayı çalışmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Vatandaşlığın ve Türk vatandaşı olmanın sosyal bilgiler öğretmen adayları için ne ifade ettiğinin ortaya konulmasına yönelik açık uçlu soruların yer aldığı bir veri toplama aracı geliştirilmiş ve veri toplama aşamasında bu araçtan yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığı ve Türk vatandaşlığını hak ve özgürlüklerden ziyade görev ve sorumluluklar temelinde algıladıkları, devlet ve vatandaş kavramları arasına bir sınır çizmiş oldukları ve devleti vatandaşın dışında ve üstünde bir olgu olarak değerlendikleri, vatandaşlığı siyaset bilimi ile eşdeğer tuttukları, vatandaşlıkla ilgili konularda temel bilgi kaynaklarının sosyal medya ve internet olduğu, kendilerini vatandaşlık konusunda yeterli görmedikleri bulgularına ulaşılmıştır.
Anahtar Sözcükler: Vatandaşlık, Türk vatandaşlığı, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı

ABSTRACT. This research aims to exploring how the undergraduate students who are also social studies teacher candidates conceptualize and perceive citizenship and Turkish citizenship concepts because the important role of the social studies in citizenship education. It is a descriptive study which is designed in qualitative research paradigm. Participant of the study are consisted of 129 second grader pre-service social studies teachers who are enrolled to a state university in Turkey. An open -ended data collection tool was developed and used to determine what citizenship and Turkish citizenship meant to pre-service social studies teachers. In conclusion, it was seen that the pre-service social studies teachers perceived citizenship in the context of missions and responsibilities rather than rights and freedoms.
Keywords: Citizenship, Turkish Citizenship, Social Studies Education, Social Studies Pre-Service Teacher

SUMMARY

Purpose and Significance: Citizenship education is not only to educate people on knowledge, skills and attitudes about citizenship; it is also expected from this course to train students as defenders of their democratic rights and active members of the society. This aim will be provided by teachers who know both what citizenship means in real and what does it bring us together with. Citizenship education is given in the center of the social studies course in countries like USA, Canada, Australia, Finland, Singapore and Turkey. It is thought that students will trained as active and participant citizens, through the social studies course who get knowledge about history, geography, culture, governmental processes and economic structure of their countries and its' relations with other countries and, gain skills and values that are required to live in a democratic society. Each country's expectations from its citizens and accordingly from the citizenship education differs from the others. It is explicit that, countries like Turkey which are governed by democratic processes need citizens who are critical thinkers, problem solvers, entrepreneurs, decision makers and, who evaluate events both in their countries and the world accurately and, who acquire higher order thinking skills. Democracies' presence and maintainability depends on these citizens. Citizens who have these knowledge, skills and attitudes will also facilitate governor's job and the interaction between the governor and the governed will be increased parallel with this. In training of these individuals who gain aforementioned characteristics, the education system and the social studies course which assumed that responsibility in education system have important roles in this process. The social studies teachers are in the first row in fulfilling this task.

Geliş tarihi: 14/02/2015, Kabul tarihi: 17/12/2016, Yayımlanma tarihi: 01/04/2017

Perform this task about citizenship education and educating active and participant citizens that came into prominent together with 2005 Primary School Social Studies Curriculum depend on social studies teachers' own proficiencies on citizenship. In this context, their citizenship perception gain importance. Due to this, this research aims to exploring how the undergraduate students who are also social studies teacher candidates conceptualize and perceive citizenship and Turkish citizenship concepts because the important role of the social studies in citizenship education.

Methods: It is a descriptive study which is designed in qualitative research paradigm. Participant of the study are consisted of 129 second grader pre-service social studies teachers who are enrolled to a state university in Turkey. An open -ended data collection tool was developed and used to determine what citizenship and Turkish citizenship meant to pre-service social studies teachers.

Results: In conclusion, it was seen that the pre-service social studies teachers perceived citizenship in the context of missions and responsibilities rather than rights and freedoms. They also drew a line between the state and the citizenship and thought the state exclude and superior to citizens. Besides, it was found that they put on citizenship par with political sciences and their main information sources about citizenship were social media and the Internet. They also found themselves insufficient for the issues on citizenship. Those findings of the research were discussed in the context of both the social studies and the citizenship education.

GİRİŞ

Bilim ve teknolojideki gelişmelere ve bu paralelde bireysel ve toplumsal yaşamdaki değişmelere bağlı olarak vatandaşlık olgusu zamanla farklı anlamlar ifade eder duruma gelmiştir. Bireyin devletten beklentileri artmış, devlet vatandaşa yeni sorumluluklar yüklemiş hatta vatandaşlığın kapsamı ulusal sınırları aşmıştır. Günümüzde küresel sorunların farkında olan ve bunları önleme ve çözüm bulma sürecinde yer alan, bilim ve teknoloji konularında bilinçli, yönetimde daha fazla söz hakkına sahip, aktif ve katılımcı vatandaşa yönelik vurgu her geçen gün daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin öğretim programlarında yaptıkları düzenlemeler ile öğrencilere kazandırmaya çalıştıkları bilgi, beceri ve değerler de bu vatandaşın özelliklerini yansıtmaktadır.

Vatandaş kavramı gerek halk arasında, gerek yöneticilerin konuşmalarında ve gerekse de bilimsel toplantılarda sıklıkla kullanılmakla birlikte kavramın tanımının farklı biçimlerde yapılmış olduğu görülmektedir. Kavram etimolojik olarak Antik Yunan'daki şehir devletlerini işaret eden "cite" ya da "city" sözcüğünden türetilerek, şehir devletine mensubiyeti belirten "citizen" ya da "citoyen" kelimesinden doğmuştur (Kadıoğlu, 2008). Aristoteles vatandaşı "hukukî, siyasî ve idarî görevler alan kişi" olarak tanımlamıştır (Johnson, 1984). İyi bir vatandaşın hem yönetmeyi hem de yönetilmeyi iyi bilen kişi olduğunu, bunun da özgür kimselerin özgür kimseler tarafından yönetilmesi anlamına geldiğini dile getirmiştir. Aristoteles, düzene ve mantık kurallarına daha kolay ve rahat uyabileceklerini düşündüğü orta halli vatandaşların devleti daha iyi yönetebileceğini savunmuştur. Aristoteles'e göre bir devletteki eğitim sistemi herkes için aynı olmalı ve bu sistemin hazırlanması da kamusal bir faaliyet olmalıdır. İyi eğitim, görevlerini iyi şekilde yapma arzusu taşıyan vatandaşlar doğuracak, tüm vatandaşlar gerçek bir topluluk oluşturduğunda da yaşanabilecek bir hayat gerçekleşecektir (Johnson, 1984). Platon'a göre ise devletin mükemmelliği için doğru bir düzene göre kurulmuş olması gerekmektedir ve bu düzen filozofların kral, kralların ise filozof oldukları bir sistemle olasıdır. Bu devlet idareciler, savaşçılar ve köylüler olarak tabakalara ayrılmıştır. İdareciler ve savaşçılar devletin idaresinde ve korunmasında görevli iken, köylülerin idarî, askerî ya da siyasî hiçbir rolü bulunmamaktadır. İdareciler yani üst sınıflara mensup vatandaşlar kanun önünde eşittirler. İkinci sınıfı oluşturan savaşçılar arasından karakter özelliklerine ya da yeteneklerine bağlı olarak seçilenler ise yetiştirilmek suretiyle idareci olabilmektedirler (Güzel, 2003). Platon'un örnek devleti üç sınıftan oluşmaktadır: Yargıçlar, askerler, çömlekçiler (çiftçilerle, zanaatkârlar). Yargıçlar devleti yönetip adaleti gerçekleştireceklerdir. Askerler devleti koruyacaklardır. Çömlekçiler de devleti besleyeceklerdir. Mülkiyet hakkı, gereği gibi çömlek

yapabilsinler diye sadece çömlekçilere tanınmıştır (Hançerlioğlu, 1974). Sokrates'e göre ise vatandaşlık erdeminin esasını, genel geçerliği olan hakikatleri kavramak ve buna uygun davranmak teşkil eder. Bu da, insanın kendi üzerinde düşünmesi ve içindeki vicdanın sesini dinlemesi ve öğrenmesi yoluyla mümkün olur (Villa, 2001).

Vatandaşlık kavramının Antik dünyadaki bu anlamlarından yola çıkan Roche (1987), vatandaşlığı bir siyasî cemaatin üyesi olma ile ilgili haklar, ödevler, güçler ve çıkarlar bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda yer alan haklar ve yükümlülükler vatandaşlığın siyasi boyutunun yanı sıra toplumsal boyutu da olduğunu işaret etmektedir. Vatandaşlık kavramı en basit ifadesiyle, bireyin belirli bir devletle arasındaki karşılıklı hak, görev ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen hukuksal bağ (Bozatay, 2010) olmakla birlikte, Hobbes ve Locke ile birlikte birey vatandaşın yeni tanımında merkezî bir rol oynamaya başlamıştır (Özkazanç, 2009). Vatandaşlık artık ne salt hukuki ne de ahlaki bir varlık olarak görülmekte, daha ziyade psikolojik-fizyolojik boyutu ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla vatandaşlık birey olarak var olma ve belirli bir topluluğa bağlı olma düşünceleri ile ilişkili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, modern vatandaşlığın ulus-devlet gerçeği ile ilişkilendirilmeden anlaşılması da mümkün değildir. Bu bağlamda modern vatandaşlık, öncelikle hukuki anlamda bireyin devletle olan ilişkisini belirleyen bir mensubiyet statüsü olarak ele alınmalıdır (Turner, 1993). Devlet merkezli bu vatandaşlık anlayışında, belirli bir siyasi egemenlik alanında yaşayan herkes koşulsuz olarak vatandaş olarak kabul edilmektedir (Smith, 2002).

Ülkemizde vatandaşlık ile ilgili konularda temel kaynak olarak nitelendirebileceğimiz anayasaya baktığımızda, 66. maddede Türk vatandaşlığı şu şekilde tanımlanmıştır: "*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın ya da Türk ananın çocuğu Türktür. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir*." (TC Anayasası, md. 66). Görüldüğü gibi TC Anayasası'nda vatandaşlık mensubiyet temelinde ele alınmaktadır. Heater (2004, s.3) ise tanımında vatandaşın soyut ve bilimsel düşünme becerilerine sahip olması gerekliliğine dikkat çekmekte ve soyut bir kavram olan devlet ile ilişkisi bağlamında kendi rolünü anlaması, bağlılık duygusuna sahip olması ve hak ve sorumluluklarının bilincinde olması gerektiğini belirtmektedir. Marshall (2006, s.30) vatandaşlığı bireysel, siyasî ve sosyal unsurlar olarak üç boyutta ele almıştır. Bireysel boyut kişisel özgürlük için gerekli olan mülkiyet, düşünce ve konuşma özgürlüğü gibi haklardan oluşmaktadır. Siyasî boyut seçme ve seçilme hakları bağlamında ülke yönetimine katılımı ifade etmektedir. Sosyal boyut ise bireyin ekonomik ve sosyal yaşamdaki refahına yöneliktir (Marston ve Mitchell, 2004, s.96). Ancak, Marshall'ın vatandaşlık tanımı son yıllarda oldukça fazla eleştiriye maruz kalmış ve vatandaşlığın daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğine işaret edilmiştir (Işın ve Turner, 2007). Bu paralelde Turner (1993, s.2) vatandaşlığı haklar ve sorumluluklar temelinde tanımlamanın ötesine geçmiş, vatandaşlığı kişiyi bir toplumun üyesi olmaya ehil hale getiren bir takım uygulamalar olarak ele almıştır. Ancak, Marshall'ın tanımındaki sınırlılıkların farkında olunmakla birlikte bu tanımın temel alınmasına devam edilmektedir. Özellikle demokrasi ile yönetilen toplumlarda vatandaşa oldukça fazla önem verilmekte, vatandaşlık hakların ve özgürlüklerin yanı sıra insan hakları ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Marshall'ın vatandaşlığa yönelik katkılarını daha iyi anlamak için savaş sonrası yapılanmayı ve John Maynard Keyness'ın (1883-1946) ekonomik ve sosyal politikalarının egemen olduğu uygulamaları dikkate almak gerekmektedir. Marshall vatandaşlığı işçileri beklenmedik kazalardan, hastalıklardan ve işsizlikten koruyan bir kurum olarak görmüştür. Keyness'ın ekonomik stratejileri devlet yatırımları aracılıyla işsizliğin azaltılmasını amaçlarken, Marshall'ın sosyal haklara yönelik görüşü de onları işsiz kalmanın yaratacağı sorunlardan korumayı hedeflemiştir. Kısacası, Marshall'ın vatandaşlık teorisi Keyness'ın para teorisine sosyal bir boyut getirmiştir (Işın ve Turner, 2007). İlk başta sadece siyasî içeriğe sahip olan vatandaşlığın 20. yüzyılda sosyal bir içerik kazanmış olması, 18. yüzyıl boyunca bireysel özgürlüğün temelini oluşturan medeni haklar ve 19. yüzyılda siyasal iktidarın kullanımına katılma hakkı çerçevesinde ele alınan siyasal haklardan sonra geldiği son aşamayı temsil etmektedir (Gündüz ve Gündüz, 2002). Dolayısıyla modern vatandaşlık içerisinde sivil, siyasal ve ekonomik hakları barındırmaktadır. Modern vatandaşlığın bireysel boyutu, Avrupa'da on

yedinci yüzyıl süresince mutlakıyetçi devletlere karşı bireysel hakların ortaya çıkmasıyla oluşmaya başlamıştır. Siyasal haklar da on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda modern parlamenter sistemlere koşut olarak gelişmiştir. Vatandaşlığın sosyal boyutu ise yirminci yüzyıla ait bir olgudur ve refah devleti politikalarının uygulanmaya başlaması ile ilintilidir (Kadıoğlu, 2008).

Vatandaşlığı statü, haklar ve kimlik boyutlarında değerlendiren Joppke (2007, s.37); statüyü vatandaşlığın özgürce elde edilmesi, hakları sosyal haklardaki azalma ve azınlık haklarındaki artış, kimliği etnik farklılıklara sahip toplumlardaki ulusüstü yapı bağlamında ele almaktadır. Bu boyutlar analiz edildiğinde, statünün vatandaşlığın elde ediliş şekli ile ilgili olduğu görülmektedir. Vatandaşlık özellikle ilk dönemlerde etnisite ile sıkı ilişki içerisinde olmuş ve bir ülkenin vatandaşı olmak için o etnisiteye tabi olmak gerekli görülmüştür. Dolayısıyla yabancılara vatandaşlık hakkı tanınmamıştır. Günümüzde ise vatandaş olmak için bir takım gereklilikleri karşılamak zorunlu olmakla birlikte bir ülkenin vatandaşlığından çıkma ve bir diğerinin vatandaşı olma durumu olanaklı hale gelmiştir. Bunun yanı sıra çifte vatandaşlık da söz konusudur. Joppke (2007) de vatandaşlık tanımındaki statü boyutu ile bunu ifade etmektedir. Haklar boyutu da statü boyutuna paralel olarak, çok kültürlü toplumlarda farklı haklara gerek duyulması ve bunların daha fazla ön plâna çıkmasıdır. Kimlik boyutu yine bu bağlamda etnik, ırka yönelik ya da kültürel bağlardan uzak bir anlama gelmektedir. Vatandaşlığın günümüzde almış olduğu bu durum Soysal (1994) tarafından da dile getirilmiş ve göçlerle birlikte özellikle Avrupa Birliği ülkelerindeki ulus ötesi vatandaşlık olgusuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla vatandaşlık ve ulusal kimlik göçlerle oluşan bu yapı temelinde aldıkları yeni haller bağlamında değerlendirilmektedir. Vatandaşlık ekonomik, siyasî ve kültürel değişimlere yanıt vermek üzere farklı ölçeklerde (yerel, ulusal, küresel) yeniden tanımlanmaktadır (Koffman, 2005).

Örneğin; Jurgen Habermas, 1992 yılında ortaya atmış olduğu "anayasal vatandaşlık" kavramı ile vatandaşlığı etnik, dinsel, dilsel ve kültürel farklılıkların bir arada yer aldığı bir anlayış çerçevesinde ele almış, vatandaşlığın bir ulusa bağlılıktan ziyade anayasaya bağlılık olarak görülmesi gerektiğini dile getirmiştir (Habermas, 1992). Bir ülkenin politik kültürünün en açık biçimde anlaşılacağı yerin anayasa olduğunu düşünen Habermas, anayasal ilkelerin de her ulusun kendi yorumu çerçevesinde anlam kazanacağını ifade etmiştir. Bu nedenle Habermas etnik milliyetçilik yerine siyasî aidiyeti tercih etmiştir (Göztepe, 2003, s.236). Evrensel insan hakları hukuku, uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar (Uluslararası Para Fonu-IMF, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası gibi) gibi küresel olgular da vatandaşlığın ulusal boyutunun ötesine geçilmesine ve farklı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte ulus devlet ve ulusal vatandaşlık da gücünü korumaya devam etmektedir.

Vatandaşlık bir haktır ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde siyasî haklar kapsamında yer alan vatandaşlık hakkı, "*herkesin bir vatandaşlığa hakkının olduğu ve kimsenin keyfî olarak vatandaşlıktan çıkarılamayacağı*" şeklinde yer almaktadır (BMİHEB, md.15). Uluslararası hukukta vatandaşlık hakkı, bir devlete aidiyeti belirleyen ve kişiye ait bir hak olarak ifade edilmektedir. Bu özelliğiyle vatandaşlık bir devletin üyelerini başka bir devletin vatandaşlarından ayırmaktadır. Kişi bu hakla devletin vatandaşlarına sağladığı hak ve ödevlere sahip olmakta, üyesi olduğu devletin ekonomik ve siyasal hayatına dâhil olmaktadır.

Vatandaşlık kavramının gelişmesindeki temel unsurlardan biri bireysel özgürlüğün ulusal kurumları da kapsar şekilde genişlemesidir. Bu durum bireysel hakların devlet tarafından garanti altına alınması anlamına gelmektedir (Marston ve Mitchell, 2004, s.96). Rousseau da bunu özgürlük bağlamında ele almıştır. Rousseau; vatandaşın genel idare ("toplum sözleşmesi" ile yönetimi altına girmeyi kabul ettiği egemen) tarafından yönetilmeye rıza göstermekle, egemenin kurallarına uymaya da razı olduğunu, bunun da herkesin gerçekten özgür olması anlamına geldiğini belirtmiştir. Yasaları "*kendi iradelerimizin kaydedildiği belgeler*" olarak gören Rousseau, toplumun kendi koyduğu yasalara uymasını da özgürlük kavramı kapsamında değerlendirmektedir (Riesenberg, 1994).

Sosyal bilimler açısından vatandaşlık hem siyasal hem de sosyolojik bir kavram olarak ele alınmaktadır. Her iki açıdan da vatandaşlık düşüncesi, bireyler ve gruplar açısından siyasî ya da

sosyo-kültürel bir topluluğa bağlı olmanın ne anlam ifade ettiğine ilişkindir. Vatandaşlığın resmî statüsü hakların ve sorumlulukların yasal çerçevesi ile ilgilidir. Buna göre bireyler ve gruplar, hak ve sorumlulukların kurumsallaşmasıyla birbirlerine bağlı hale gelmektedir. İkinci olarak, vatandaşlık siyasal ve sosyo-kültürel kimliklerin oluşması ile yakından ilintilidir. Demokrasi bağlamında gerek hak ve sorumluluklar gerekse de kimlik oldukça önemlidir.

Pierson (2000)'a göre ulus devlette vatandaşlığın özellikleri statü, haklar, görevler, eşitlik ve aktif katılımdır. Bunlar aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

1. Statü Olarak Vatandaşlık: Vatandaşlık en geniş anlamıyla bir siyasî topluluğun üyesi olmaktır. Bireyin devletle olan hukuki bağını ifade eden bir statü olarak vatandaşlık doğumla kazanılabileceği gibi sonradan da kazanılabilmektedir.

2. Haklar Bakımından Vatandaşlık: Pierson'a göre, vatandaşlık her şeyden önce bir dizi hak ve görevle ilişkili, pozitif bir yasal statüdür ve beraberindeki hak ve görevler, farklı tarihsel ve ulusal bağlamlarda daima çeşitli biçimler almıştır.

3. Görevler Dizisi Olarak Vatandaşlık: Bağımlılık duygusu olarak nitelendirilen vatandaşlığın bir boyutunun da, hakların talep edilmesi karşılığında yükümlülüklerin yerine getirilmesinden ibaret olduğu söylenebilmektedir. Vatandaşların devlete karşı görevlerinin olması vatandaşlık kavramının önemli bir bileşeni olarak görülmektedir.

4. Evrensel Eşitlik Olarak Vatandaşlık: Pierson, vatandaşlığın ilkesel olarak, toplumsal cinsiyet veya dini mensubiyet gibi "daha az genel" ölçütlerden ziyade ortak insanlık temelinde elde edildiğini ancak vatandaşlıktan ortak insanlığın bir üyesi olmaktan çok belirli ulus-devletlerin üyeleri olarak yararlanıldığını söylemektedir. Pierson modern devletlerin, vatandaşlığı tam anlamıyla evrenselleştiremeyebileceklerini ancak en azından bunu amaçladıklarını belirtmektedir. Pierson, eğer herkese vatandaşlık iddiasında bulunma hakkı verilmişse, o zaman vatandaş olmanın en azından bu anlamında eşit olması gerektiğini ifade etmektedir.

5. Katılım Olarak Vatandaşlık: Katılım fikri çok eski tarihlere kadar götürülebilmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi siyasal anlamda vatandaş imgesinin ilk olarak belirginleştiği Antik Yunan'da, Lykurgos tarafından kurulduğuna inanılan anayasal, sosyal ve ekonomik reformlar sistemi bir vatandaşlık biçimi üretmiştir. Buna göre de devlet yönetimine katılım vatandaş olmanın gerekli şartlarından biri olmuştur.

Heater (2007) vatandaşlığı, tanımlanmış yasal ya da sosyal statü, siyasi kimliğin bir aracı, bir sadakat odağı, görevlerin bir ölçüsü olarak tanımlamaktadır. Vatandaşlık, bireyin başka bir bireyle veya bir grupla değil, esas olarak devlet fikriyle bağını ifade etmektedir. Vatandaş kimliği, devlet tarafından verilen haklarda ve bireylerce yerine getirilen görevlerde saklıdır. İyi vatandaşlar devlete karşı sadık ve sorumluluk sahibi olanlardır. Bottomore'a göre ise, kültürel haklarla birlikte vatandaşlık; farklılık, heterojenlik, çok kültürlülük ve uyum kavramlarını da içerir hale gelmiştir. Ekonomik haklar da, toplumun alt katmanlarındaki bireylerin ekonomik haklarının güvence altına alınmasını sağlamıştır (Marston ve Mitchell, 2004).

John Leca (1992), siyasî ortaklık konusundaki hak ve yükümlülükleri yasal bir statü çerçevesinde ele alarak bunu modern vatandaşlığın üç idealinden birincisi olarak değerlendirmektedir. Ona göre vatandaşlık; özel, meslekî ve iktisadî rollerden farklı birtakım toplumsal rolleri de kapsamaktadır. Vatandaşlık rolünün oluşması için devletin anlaşılırlığını kolaylaştıran rasyonel bir otorite gerekmektedir. Siyasî yeterlilik olarak da tanımlanan bu durum bireyin ilgi alanlarını geliştirmesine ve bunlardan yararlanmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca, iyi vatandaşın karakterinde ahlaki niteliklerin bulunması gerekmektedir. Bu ahlaki nitelikler ülkeden ülkeye, aynı ülkenin farklı tarihî dönemlerine ve aynı ülkenin farklı toplumsal kesimlerine bağlı olarak değişebilmektedir.

Vatandaşlığın tanımına ve kapsamına ilişkin olarak yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere tarihsel süreç boyunca vatandaşlık kavramına yönelik çeşitli açıklamalar yapılmış ve vatandaşa sunulan haklar ve ondan beklenenler doğrultusunda vatandaşın sahip olması öngörülen özellikler de farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu doğrultuda vatandaşlık eğitimi de farklı boyutlarıyla gündemdeki yerini korumuştur. Vatandaşlık eğitimi yaşam boyu devam eden bir süreçtir ancak öğretimi özellikle ilk ve orta dereceli okullarda gerçekleştirilmektedir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin tavsiye kararına (2010) göre demokratik vatandaşlık eğitimi şu şekilde tanımlanmaktadır:

> … demokrasi ve hukukun üstünlüğünü yaygınlaştırmak ve korumak amacıyla; öğrencileri bilgi, beceri ve anlayışla donatmak ve tavır ve davranışlarını geliştirmek suretiyle onları toplumda demokratik haklarını ve sorumluluklarını kullanıp savunacak şekilde yetkinleştirmeyi, öğrencilerin çeşitliliğe değer vermelerini ve demokratik yaşamda aktif bir rol oynamalarını sağlamayı amaçlayan, eğitim, öğretim, farkındalık arttırıcı girişimler, bilgiler, uygulamalar ve faaliyetlerdir.

Yukarıdaki tanımdan anlaşıldığı üzere vatandaşlık eğitiminden beklenilen sadece vatandaşlıkla ilgili bilgi, beceri ve tutumların kazandırılması değil; bireylerin demokratik haklarını savunan ve toplumda aktif rol alan kişiler olarak yetiştirilmesinin de sağlanmasıdır. Bu ise vatandaşlığın ne demek olduğunu ve beraberinde neler getirdiği bilen öğretmenler tarafından sağlanacaktır. ABD, Kanada, Avustralya, Finlandiya, Singapur gibi çeşitli ülkelerde ve Türkiye'de vatandaşlık eğitimi sosyal bilgiler dersi merkezinde verilmektedir. Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla içerisinde yaşadığı ülkenin tarihine, coğrafyasına, kültürüne, yönetim biçimine, ekonomik yapısına ve diğer ülkelerle ilişkilerine dair bilgiler edinen ve toplum içerisinde yaşamanın gerektirdiği beceri ve değerleri kazanan kişilerin aktif ve katılımcı vatandaşlar olacağı düşünülmektedir.

Her ülkenin vatandaşından ve dolayısıyla vatandaşlık eğitiminden beklentileri farklıdır. Türkiye gibi demokrasi ile yönetilen ülkelerde ise eleştirel düşünen, problem çözebilen, girişimci, karar alma becerisine sahip, ülkesinde ve dünyada meydana gelen olayları doğru bir biçimde değerlendirebilen, üst düzey düşünme becerilerine sahip vatandaşlara gerek duyulduğu açıktır. Demokrasinin varlığı ve sürdürülebilirliği bu vatandaşlara bağlıdır. Bu bilgi, beceri ve tutumlara sahip vatandaşlar yöneticilerin işlerini de kolaylaştıracak ve yöneten ile yönetilen arasındaki etkileşim bu sayede artacaktır. Sözü edilen özelliklere sahip bireylerin yetişmesinde eğitim sistemine ve eğitim sisteminde bu sorumluluğun yüklendiği sosyal bilgiler dersine önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerin yerine getirilmesinde de sosyal bilgiler öğretmenleri ilk sıralarda yer almaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitimi konusunda üstlerine düşen görevleri yerine getirmeleri ve özellikle 2005 İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı ile daha fazla gündeme gelen aktif ve katılımcı vatandaşlar yetiştirmeleri öncelikle kendilerinin bu konuda yeterli olmalarına bağlıdır. Bu noktada ise vatandaşlık kavramına ilişkin algıları önem kazanmaktadır. Buradan yola çıkılarak, bu çalışmada geleceğin sosyal bilgiler öğretmenleri olacak öğretmen adaylarının vatandaşlığa dair görüşlerinin ve bu kavrama yükledikleri anlamın ortaya konulmasına çalışılmıştır.

İlgili literatür incelendiğinde Gürses ve Pazarcı (2010) ile Osmanoğlu ve Öztürk (2012) tarafından yapılmış olan çalışmalarda vatandaşlık ders kitaplarındaki vatandaşlık algısının, Alabaş (2010) ve Yılmaz (2013)'ın çalışmalarında ilköğretim öğrencilerinin vatandaşlık algılarının, Öcal ve Kemerkaya (2011)'nın çalışmasında yetiştirme yurdunda kalmış olan yetişkinlerin vatandaşlık algılarının, Dejaeghere ve Hooghe (2009) tarafından yapılan çalışmada Belçikalı gençlerin vatandaşlık algılarının ve Ersoy (2012)'un çalışmasında da annelerin vatandaşlık algılarının belirlenmesine çalışıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Howard (1998) Kanada vatandaşlığına, Lister ve diğerleri (2003) İngiltere vatandaşlığına, Miller-Idriss (2006) Almanya vatandaşlığına, Howard ve Gill (2010) Avustralya vatandaşlığına, Cornbleth (2010) Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığına, Xia (2012) Hong Kong'taki vatandaşlık algısına ve Zhang (2011) da Shanghai ve Hong Kong'ta vatandaşlığa ilişkin çalışmalar yapmışlardır. Kim ve Yang (2013) ise vatandaşlık algısını Kore, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri temelinde karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele almışlardır. Bu konuda karşılaştırmalı bir araştırma da Baloğlu Uğurlu (2013) tarafından yapılmış, 8. sınıf Amerikan ve Türk öğrencilerinin vatandaşlık ile algıları değerlendirilmiştir. İlköğretim okullarında vatandaşlık eğitimi sunma görevinin verilmiş olduğu sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve bu doğrultuda öğrenim görmekte olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık algılarının belirlenmesine yönelik ise araştırma yapılmamış olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, vatandaşlık algısının kişilerin bu bağlamdaki

etkinliklerini ve davranışları etkilediği (Thorson, 2012) düşünüldüğünde de bu tür çalışmalara gerek duyulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, bu yöndeki eksikliği giderme yolunda bir adım niteliği taşımaktadır.

YÖNTEM

Nitel araştırma paradigması temelinde desenlenmiştir. Nitel araştırma nicel verilerle ulaşılması güç olan anlamların ortaya konulmasına olanak sunmakta (Strauss and Corbin, 1990) ve ele alınan konunun herhangi bir müdahale olmaksızın gerçek ortamında incelenmesini sağlamaktadır (Patton, 2002). Dolayısıyla nitel araştırma söz konusu olduğunda, mevcut durumun ortaya konulmasına yönelik hipotezlerin ve teoriye yönelik açıklamaların geliştirilmesi mümkün olmaktadır (Johnson and Christensen, 2012). Bu çalışmada da vatandaşlık ve Türk vatandaşlığı olgularına yönelik görüşlerin ortaya konulması amaçlandığı için çalışmanın problemine uygun olması nedeniyle nitel araştırma deseninden yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma konusunun vatandaşlık kavramına yönelik olması dolayısıyla, üniversite öğrenimlerinin dördüncü döneminde Vatandaşlık Bilgisi dersini almakta olan sosyal bilgiler öğretmen adayları bu çalışmanın katılımcıları olarak belirlenmiştir. Bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan ve ikinci sınıfa devam eden 129 sosyal bilgiler öğretmen adayı çalışmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Katılımcıların 56'sı erkek, 73'ü ise kadındır. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı lisans programında Vatandaşlık dersinin ikinci sınıfın ikinci döneminde veriliyor olması ve çalışmanın konusunun da vatandaşlık olması dolayısıyla ikinci sınıf öğrencileri çalışma kapsamına alınmıştır.

Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir durum örneklemesinden yararlanılmıştır. Bu teknikte araştırmacı mesafe açısından kendine yakın kişiler ya da gruplar üzerinde çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu nedenle çalışmada kolay ulaşılabilen bir üniversite tercih edilmiştir.

Katılımcıların kimliklerinin korunması amacıyla her bir öğrenciye ÖA1-ÖA2 gibi ÖA1'le ÖA129 arasında değişen rumuzlar verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Vatandaşlığın ve Türk vatandaşı olmanın sosyal bilgiler öğretmen adayları için ne ifade ettiğinin ortaya konulmasına yönelik açık uçlu soruların yer aldığı bir veri toplama aracı geliştirilmiş ve veri toplama aşamasında bu araçtan yararlanılmıştır. Katılımcılara ek sorular sorulmasına ve verdikleri yanıtları ayrıntılı bir biçimde açıklamalarına olanak tanıyan görüşmeler yerine, söz konusu veri toplama aracından yararlanılmasının temel nedeni ise daha fazla sayıda kişiye ulaşma kaygısı olmuştur. Nitel çalışmalarda genelleme yapma gibi bir beklenti olmamasına rağmen, elde edilen bulguların sosyal bilgiler öğretmen adaylarını ne kadar yansıttığına dair bir izlenime ulaşmak amacıyla böyle bir yol izlenmiştir.

Veri toplama aracında yer alan sorular kuramsal çalışmalardan elde edilen bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Veri toplama aracının geçerliliğinin sağlanması amacıyla, sorular sosyal bilgiler alan uzmanı olan ve vatandaşlık konusunda çalışmaları bulunan üç kişiye gönderilmiş ve bu kişilerin görüşleri alınmıştır. Alınan görüşler doğrultusunda sorular düzenlenmiş ve soruların anlaşılırlığının test edilmesi amacıyla farklı bir üniversitede öğrenim görmekte olan ve katılımcılarla aynı sınıf düzeyinde bulunan, on sosyal bilgiler öğretmen adayına ön uygulama yapılmıştır.

Ön uygulamadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Veri toplama aracındaki sorular aşağıda sunulmuştur:

1. Vatandaşlık kavramını nasıl tanımlarsınız?
2. Türk vatandaşı olmak sizin için ne ifade etmektedir?
3. Türk vatandaşlığı ile ilgili olarak sizden bilgi almak isteyen bir yabancıya bu konuyla ilgili neler anlatırdınız?
4. Vatandaşlıkla ilgili konulardaki bilgilerinizi hangi kaynaklardan elde etmektesiniz?

5. Vatandaşlık konusu ile ilişkili olarak bireylerin hangi yeterliklere sahip olması gerektiğini düşünmektesiniz?
6. Vatandaşlıkla ilgili konularda kendinizi yeterli görüyor musunuz? Neden?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri araştırmacı tarafından hazırlanmış olan veri toplama aracından yararlanılarak, 2013 yılı Nisan ayında toplanmıştır. Veri toplama aracı öğretmen adaylarına verilmeden önce araştırmanın amacı kendilerine açıklanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının soruları yanıtlamaları yaklaşık 20-30 dakika sürmüştür. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde nitel verilerin analizi sürecinde kullanılan betimsel analizden ve içerik analizinden yararlanılmıştır. Toplanan verinin özgün formuna sadık kalmak ve araştırmaya katılan bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntı yapmak için betimsel analizden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda sık tekrarlanan kavramlar ve bu kavramların tekrarlanma sıklıkları ortaya konulmuştur. Elde edilen verilerin anlamsal olarak özüne inmek ve yorumlamak için de içerik analizi kullanılmıştır. Dolayısıyla betimsel analizin ardından içerik analizinden yararlanılmıştır. Öncelikle cümleler ve kelime grupları analiz edilerek satır satır kodlama yapılmıştır (Patton, 2002). İki farklı araştırmacıdan da bu süreçte benzer işlemleri yaparak verileri bağımsız olarak kodlamaları istenmiştir. Araştırmacı ve diğer iki araştırmacı tarafından yapılmış olan üç farklı kodlama karşılaştırılarak temalara ulaşılmıştır.

Bu şekilde yapılan veri analizinin güvenirliği;

$$\frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \times 100$$

formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Huberman ve Miles, 1994). Hesaplamalar sonucunda güvenirlik % 92 olarak bulunmuştur.

Araştırma bulguları, oluşturulan ana temalar ve alt temalar doğrultusunda sunulmuştur. Bulguların sunulmasında kodları ve temaları gösteren şekillerden ve doğrudan alıntılardan yararlanılmıştır. Katılımcıların isimlerinin gizli tutulması amacıyla da doğrudan alıntıların verilmesi esnasında kod isimlerden yararlanılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

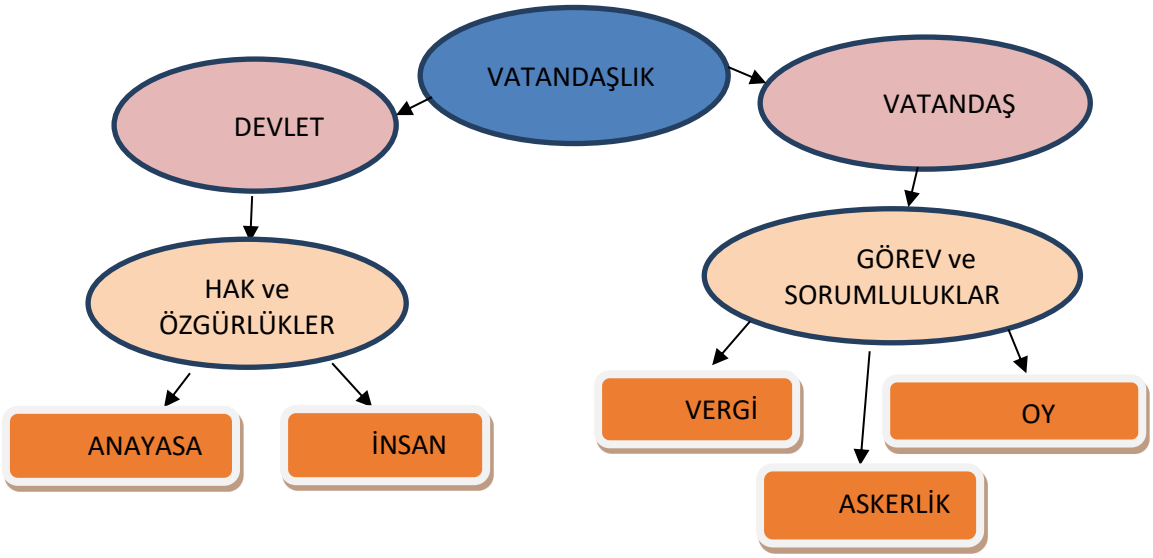
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Kavramına İlişkin Görüşleri

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığı temel hak ve sorumluluklar temelinde değerlendirmiş oldukları ve devlet ile vatandaş arasına bir sınır çekmiş oldukları görülmüştür.

Tablo 1. *Vatandaşlık Kavramına İlişkin Kategori, Tema ve Kodlar*

Kategori	Tema	Kod
Devlet	Hak ve Özgürlükler	Anayasa İnsan Hakları
Vatandaş	Görev ve Sorumluluklar	Vergi Oy Kullanma Askerlik

Şekil 1 incelendiğinde de söz konusu durum açıkça görülmektedir.

Şekil 1.*Vatandaşlık Kavramına İlişkin Kategori ve Temalar*

Şekil 1'de görüldüğü gibi devlet ve vatandaş sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramına ilişki görüşleri doğrultusunda ortaya çıkan kategorilerdir. Sosyal bilgiler öğretmen adayları vatandaşlık kavramını devlet ve vatandaş boyutlarında ele almışlar, devleti hak ve özgürlükler vatandaşı ise görev ve sorumluluklar bağlamında değerlendirmişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına göre; devlet hak ve özgürlüklerden yararlanma noktasında vatandaşlara birtakım olanaklar sunarken vatandaş da çeşitli görev ve sorumluluklarını yerine getirmektedir. Bu bağlamda ele alındığında, devletin vatandaştan ayrı bir kurum olarak değerlendirildiği ve vatandaşa yönelik görev ve sorumluluklarının göz ardı edilmiş olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramına yönelik görüşleri analiz edildiğinde, statü olarak vatandaşlık ve görevler dizisi olarak vatandaşlık boyutlarının ön plânda olduğu ortaya çıkmaktadır. Vatandaşlığı bir devlete bağlılık ve onun üyesi olma olarak değerlendirmeleri statü olarak vatandaşlık algısının göstergesidir. Bu doğrultuda vatandaşlıktan çıkma ya da başka bir devletin vatandaşı olma konularına da değinilmiş bu yönde örneklerle vatandaşlık olgusunun açıklanmasına çalışılmıştır. Aşağıdaki örnekler bu durumu yansıtır niteliktedir:

ÖA1:*"Vatandaşlık doğumla kazanılır. Aslında üyelik de diyebilirsiniz. Bir devlete ait oluyorsunuz. Mesela bir başka ülkenin vatandaşlığına geçtiniz diyelim, o zaman da o ülkeye ait hale geliyorsunuz. Bir gruba üye olmak ve sonra ondan ayrılıp başka gruba geçmek gibi bir şey ama bu daha ciddi bir şey tabi ki."*

ÖA26:*"Vatandaşlık çok boyutlu bir olgudur. Benim için vatandaşlık bu ülkenin bir ferdi olmak anlamına geliyor. Bu sayede bu ülke sınırları içerisinde rahatlıkla yaşayabiliyorum. Bu, her ülkenin kendi vatandaşları için geçerli bir durum. Pasaportlar ya da nüfus cüzdanları da bunu belgeliyor. Bir ülkeden diğerine gitmek için pasaporta ihtiyacınız var, çünkü onun vatandaşı değilsiniz."*

ÖA41:*"Vatandaşlık bana göre bir ülkede yaşama hakkının elde edilmesidir. Vatandaşlık için yapılan başvurular mesela, buna örnek olarak verilebilir. Kabul edilirse vatandaşlığa geçersiniz ve o ülkede yaşayabilirsiniz ama kabul edilmezse yaşayamazsınız."*

ÖA68:*"Bence vatandaşlık aynı grubun üyesi olmak gibi bir şeydir. Ortak özellikleriniz sizi o grubun üyesi yapar."*

ÖA92:*"Vatandaşlığı bir gruba ait olma ve bir diğerine ait olmama olarak tanımlayabilirim."*

ÖA124: *"Vatandaşlık bir kimliğe sahip olmaktır. Bu da bir yere ait olmanız anlamına gelmektedir."*

Vatandaşlık çok kapsamlı bir olgudur. Vatandaşlığına almak için testler kullanan ülkelerin uygulamakta oldukları vatandaşlık testleri incelendiğinde bu durum net bir biçimde göz önüne serilmektedir. Bu testler vatandaşlığına geçmek istediğiniz ülkenin ana dilinde yapılmaktadır. Dolayısıyla o ülkenin dilini bilmeniz gerekmektedir. Bu da dilin vatandaşlık içerisindeki önemli konumunu yansıtmaktadır. Ancak, yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi sosyal bilgiler öğretmen adayları vatandaşlık kapsamında dil boyutundan söz etmemişlerdir. Bununla birlikte ülkenin tarihine, coğrafî özelliklerine, sosyo-ekonomik yapısına ve siyasi yapısına ilişkin bilgiler de söz konusu vatandaşlık testleri kapsamında yer almaktadır. Bir başka deyişle, sosyal bilgiler kapsamında bulunan temel bilgilerin vatandaşlarda bulunması beklenmektedir. Çalışmanın katılımcıları olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığa dair görüşleri ise sadece siyaset boyutunu yansıtmakta, vatandaşlığın en az siyaset kadar önemli olan diğer boyutlarının ise göz ardı edilmiş olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramına bakış açılarının görevler dizisi olarak vatandaşlık anlayışını da yansıttığını görülmektedir. Bu bağlamda devletin sağladığı hak ve özgürlükler karşılığında vatandaşların yerine getirmeleri gereken sorumluluklar dile getirilmiştir. Hak ve özgürlüklerin korunmasının ve bunlara uygun bir ortamın oluşturulmasının devletin görev ve sorumlulukları arasında olduğuna ise dikkat edilmemiştir. Çalışmanın bu bulgusunun devlet baba kavramı ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Geleneksel Türk aile yapısı çerçevesinde ele alındığında babanın otoriter kişiliğinin bu kavram ile yansıtıldığı ve duyulan saygı dolayısıyla onun görev ve sorumluluklarından ziyade çocuğun yani vatandaşın görev ve sorumluluklarına değinildiği görülmektedir. Eğitim-öğretim sistemi ve öğrencilere vatandaşlık bağlamında sunulan bilgiler de bu sonuç üzerinde oldukça etkilidir. Devletin anayasa ve kanunlar yoluyla insan hakları başta olmak üzere vatandaşa çeşitli hak ve özgürlükleri sunduğu ifade edilirken, vatandaşın görev ve sorumluluklarının ise vergi verme, oy kullanma ve askere gitme ile sınırlı tutulması geleneksel eğitim sisteminin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vatandaşın görev ve sorumlulukları ile devletin sunduğu hak ve özgürlüklere yönelik görüşler aşağıdaki alıntılarla açıklığa kavuşmaktadır:

ÖA5: *"Vatandaşlık vergi vermek, oy kullanmak ve askere gitmek görevlerinin yerine getirilmesidir. Vatandaş iseniz bunları yapmanız gerekir. Bizim ülkemizde bunlar var ancak başka ülkelerde de vatandaşlardan beklenilen başka sorumluluklar bulunmaktadır."*

ÖA8:*"Vatandaşlık devletin sunduğu özgürlüklere karşı uyulması gereken kurallar ve yapılması gerekenlerdir. Bu, ülkeden ülkeye değişir ancak genel yapı aynıdır. Vatandaş sorumluluklarını yerine getirdiği sürece devlet de onu korur."*

ÖA21:*"Vatandaşlık denildiğinde aklıma sorumluluklar geliyor. Askere gitmek, oy kullanmak, vergi vermek gibi."*

Sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından dile getirilen ve vatandaşın sorumlulukları olarak ifade edilen askere gitme, oy kullanma ve vergi vermeye ilişkin frekans ve yüzde değerleri, bu olguların vatandaşlık kavramı ile eşleştirilme durumlarını göz önüne sermesi açısından Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 2. *Vatandaşlık Görev ve Sorumluluklarına İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri*

	Frekans	Yüzde
Askere gitme	120	%93,02
Oy kullanma	113	%87,59
Vergi verme	119	%92,24

Tablo 1'de görüldüğü gibi, çalışmanın katılımcıları olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %93,02'si vatandaşlıkla ilgili olarak askere gitmeden söz etmişlerdir. Oy kullanma katılımcıların %87,59'u tarafından dile getirilmişken, vergi verme de %92,24'ü tarafından vatandaşlık bağlamında ifade edilmiştir. Bu da, vatandaşlık söz konusu olduğunda katılımcıların büyük çoğunluğunun bu üç konuyu gündeme getirmiş olduklarını göstermektedir. Vatandaşlığın bu üç konu çerçevesinde ele alınması ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığa bakış açılarının sınırlı yapısını ortaya koymaktadır. Vatandaşlık gibi kapsamlı bir konunun sadece bu

üç boyuta indirgenmiş olması dikkat çekici ve üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bunun yanı sıra oy kullanmanın yani seçme hakkının bir hak olarak değil de bir görev olarak algılandığı da dikkat çeken bir husustur. Bu nedenle seçme olgusu ile birlikte seçilmeye yer verilmemiş olduğu ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarından hiç birinin seçilme hakkından yararlanarak devlet yönetiminde söz almaya değinmediği görülmektedir. Bu da vatandaşlığın bir hak olarak değil, görev ve sorumluluklar listesi olarak görüldüğünü bir kez daha göz önüne sermektedir. Bu algıya sahip kişilerin vatandaşlık eğitiminde önemli rol oynayan sosyal bilgiler dersini vermeye aday kimseler olmaları da durumun daha da önem kazanmasına neden olmaktadır.

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Türk Vatandaşlığına İlişkin Görüşleri

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türk vatandaşlığına ilişkin görüşlerine dair elde edilen veriler iki ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlardan ilki etnik kimliktir. Öğrencilerin %23'ü Türk vatandaşlığını Türk olmak ya da başka etnik kimliklere mensup olmak bağlamında değerlendirmişlerdir. Yazılı ve sözlü basında sıklıkla dile getirilen ve gündemde önemli bir yere sahip olan yeni anayasaya yönelik tartışmalarının yanı sıra, Türk ve Türkiye Cumhuriyeti kavramlarına ilişkin vurgulamaların bu sonuç üzerinde etkili olduğu öğretmen adayları tarafından verilen yanıtlardan anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda örnek oluşturması açısından öğretmen adaylarının görüşlerinden alıntılar aşağıda sunulmaktadır:

ÖA47: *"Türk vatandaşlığı Türk olmak demektir. Bir Fransız ya da bir Alman kendini nasıl değerlendiriyorsa ben de kendimi Türk olarak görüyorum. Bu topraklarda yüzyıllardır Türkler yaşamıştır. Bunun bu şekilde kabul edilmesi gerekir."*

ÖA55:*"Türk değil ama Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı denilseydi daha doğru olurdu. Sonuçta bu ülkede sadece Türkler yaşamıyor. Bugünlerde yeni anayasa tartışmaları var. Herkes Facebook ve Twitter gibi ortamlarda da görüşlerini paylaşıyor. Bence, bazı şeylerin kabul edilmesi gerekiyor. Sonuçta herkes bu ülkenin vatandaşı."*

ÖA84: *"Anayasada da bu şekilde ifade ediliyor. Türk ana babadan doğan herkes Türk'tür. Tartışmaları da gereksiz buluyorum ben. Türk vatandaşıysan Türk'sündür."*

ÖA112: *"… aslında Türk değilim ama Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım. Bu ülkede yaşıyorum. Bu soruyu Türk vatandaşı olarak değil, ama Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak yanıtlayabilirim."*

ÖA120: *"Televizyonlardaki yayınlarda bu konu ele alınıyor. Türk vatandaşlığı bu ülkede yaşamak demektir. Oradaki Türk ifadesi bazılarını rahatsız edebiliyor. Ancak Türk'sen Türk'sündür, değilsen değilsindir. Facebook üzerinden herkes birbirine bir şeyler söylüyor. Anayasa tartışmaları da var. Bilmiyorum ama bence bazı şeylerin aşılması gerekiyor."*

Yukarıdaki alıntıların da ortaya koyduğu üzere, katılımcıların yaklaşık dörtte biri oranında da olsa bazı sosyal bilgiler öğretmen adayları Türk vatandaşlığını etnik kimlik temelinde ele almaktadır. Özellikle sosyal medya aracılığıyla ele alınan konuların ve yapılan tartışmaların da bu sonuç üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu bulgusunun, etnik kimlik üzerine yapılan tartışmaların amacı ne olursa olsun, kitle iletişim araçlarının ve özellikle de sosyal medyanın gelişmesi ile birlikte bu tür tartışmaların ve gündem maddelerinin farklılıkları daha fazla vurgulama noktasında etkide bulunduğu biçiminde yorumlanması mümkündür. Sosyal bilgiler dersinin temel amacının vatandaş yetiştirme olduğu ve bu dersin verildiği tüm ülkelerde ise ayrıştırmanın değil bütünleştirmenin hedeflendiği göz önüne alındığında, bu dersi verecek olan öğretmen adaylarının yukarıda ifade edilen görüşlerinin bu amacın aksine hizmet etmesi söz konusudur. Dolayısıyla Türk vatandaşlığı kavramına yönelik tartışmalarda, ülkenin birlik ve beraberliğinin ve farklılıklara rağmen bütünleşmenin temel alınması ve bunun özellikle vurgulanması gerekmektedir. Özellikle vatandaşlık eğitimi verecek öğretmen adaylarının bu yöndeki görüşlerinin de dikkatli bir biçimde ele alınması ve hangi doğrultuda olursa olsun aşırı milliyetçi görüşlerin daha hoşgörülü bir zemine oturtulması önemlidir.

Türk vatandaşlığına ilişkin görüşlerin oluşturduğu ikinci kategori vatandaşlıktır. Burada vatandaşlık bir etnik grubun üyesi olmanın ötesinde aynı ülke topraklarını paylaşmayı ifade etmektedir. Katılımcıların %77'sinin Türk vatandaşlığını bu kategori bağlamında ele almış oldukları görülmektedir. Bu grupta ele alan sosyal bilgiler öğretmen adayları bu ülke toprakları üzerinde yaşayan herkesin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunu ifade etmişlerdir.

Kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı bireyler olarak değerlendirmiş ve bundan da gurur duyduklarını dile getirmişlerdir. Güçlü bir devletin vatandaşı olmanın kendilerine özgüven kazandırdığını belirtmişlerdir.

Burada ele alınması gereken önemli bir kavram da "*prestij*"dir. Bazı ülkelerin vatandaşlığının katılımcılar tarafından prestij bağlamında değerlendirildiği görülmüştür. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığının verilen örneklerde bir prestij olarak görüldüğü göze çarpmaktadır. ÖA28 tarafından bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "*Amerikan vatandaşı olmak bir prestij gibi. Bu ülkenin vatandaşıysanız size her kapı açılıyor sanki. Biz de Türk vatandaşıyız ve bundan gurur duyuyoruz. Bizim de şanlı bir tarihimiz var. Bu da bir prestij*". Görüldüğü gibi vatandaş olmanın sunduğu olanakların farkında olunmakla birlikte, kendi ülkelerinin vatandaşlığı söz konusu olduğunda sadece sorumluluklardan ve görevlerden bahsetmiş olmaları dikkat çekici bir bulgudur. Ayrıca prestij kavramının ülkenin vatandaşı olmaktan ziyade bir etnik kimliğin (Türk olmak) mensubu olmaya atfedildiği de göze çarpanlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra devletin ve vatandaşlığın "*aile*" kavramı ile özdeşleştirilmiş olduğu ve Türk vatandaşlığının bir ailenin üyesi olmaya benzetildiği görülmektedir. Farklı özelliklere sahip olsa ve kimi zaman aralarında sorunlar çıksa da aileyi oluşturan bireylerin birbirlerine yönelik sevgi ve saygılarının her zaman ön plânda olduğu düşüncesi yansıtılmıştır. Bu doğrultudaki görüşleri temsil eden alıntılar örnek olarak aşağıda sunulmuştur:

ÖA13: *"Türk vatandaşı olmak benim için gurur duymak demek. Tarihimize baktığımızda da gurur duyulması gereken birçok olayın olduğu görülür.Başka bir ülkenin vatandaşı olmak istemezdim. Bu ülke kolay kurulmadı, değerini bilmek gerekir."*

ÖA38:*"Vatandaşlık ait olmak demektir. Hangi ülkenin vatandaşı iseniz oraya aitsinizdir ve bu ülkeye karşı birtakım sorumluluklarınız vardır. Bunların yerine getirilmesi zorunludur. Benim de Türk vatandaşı olarak yerine getirmem gereken sorumluluklarım var. Bunları bilmek önemlidir. Yerine getirilmelidir. Oyumu kullanıyorum ben mesela."*

ÖA60:*"Vatandaşlık laftan ibaret olmamalı. Mademki bu ülkede yaşıyorsunuz gereklerini de yerine getireceksiniz. Devlete bağlı olmayı bileceksiniz, karşı gelmeyeceksiniz. Bizim için devlet önemlidir. Türk vatandaşlığı benim için bunu ifade ediyor. Yani, bağlı olmak demek, ait olmak demek."*

ÖA92: *"Türk vatandaşı olmak bir ayrıcalık bence. Tarihimle ve Türk vatandaşı olmakla gurur duyuyorum. Başka ülkelerin vatandaşları karşısında kendimi daha güçlü hissediyorum. İnsanın kendine güven duymasını sağlıyor."*

ÖA117: *"Türk vatandaşı olmak demek farklı özelliklere sahip kişilerden oluşan bir ailede olmak gibi. Kimi zaman kavga ediyorsunuz, küsüyorsunuz ama birbirinizden vazgeçemiyorsunuz. Birinin başına bir şey gelse herkes tek yürek oluyor. Kısacası, Türk vatandaşı olmak bir aile olmak demek."*

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türk vatandaşı olmanın kendilerine yüklediği sorumluluklardan söz etmekle birlikte, vatandaşlığın kendilerine sağladığı hak ve özgürlüklerden hiç söz etmemiş oldukları görülmektedir. Oysa vatandaşlık bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması bağlamında da önemli bir yere sahiptir. Bir devletin vatandaşı olmanın bireylere sağladığı çeşitli haklar bulunmaktadır. Özellikle Türkiye gibi demokrasi ile yönetilen ülkelerde bu hak ve özgürlükler daha fazla ön plâna çıkmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bu konuya değinmemiş olmaları ise onlar adına önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da vatandaşlık kavramına yüklenen anlamın tekrar gözden geçirilmesi gereğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

"*Devlet baba*" ifadesi sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından Türk vatandaşlığının tanımlanması sürecinde dile getirilenler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu sonuç, devlete vatandaşları koruyan, kollayan ve onların gereksinimlerini karşılayan ve saygı duyulması gereken bir kurum olarak bakıldığı gerçeğini göz önüne sermektedir. Bu durum vatandaşlığı geleneksel aile yapısı çerçevesine oturtmuş olduklarının ve devleti de ailenin babası olarak düşündüklerinin göstergesidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde devlet, vatandaşların gereksinimlerini karşılamakta ve onlara olanaklar sunmakta, vatandaşlar ise ona saygı ve minnet duymaktadırlar. Bunun yanı sıra, vatandaşlar yani kardeşler arasında çıkan çatışmalar

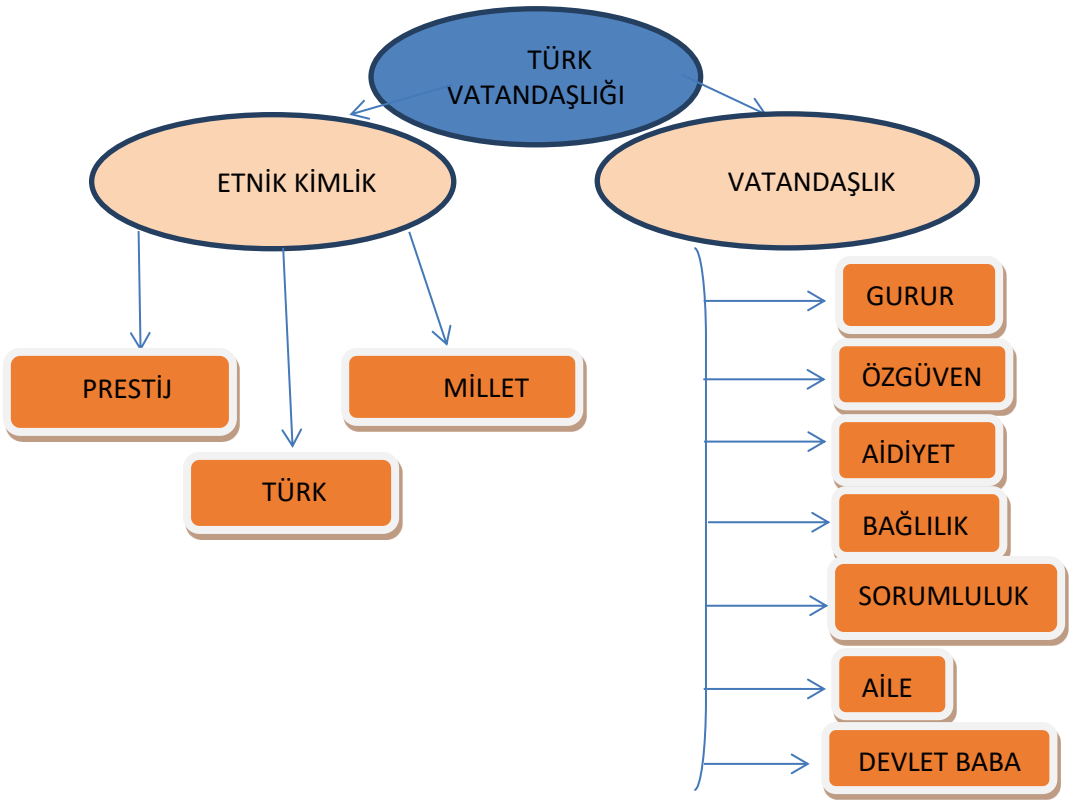
da devlet baba tarafından çözümlenmekte, devlet bir otorite olarak her zaman son sözü söylemektedir. Çalışmanın bu bulgusu sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik yönetimlerde devletin ve vatandaşın rolünü tam olarak kavrayamamış olduklarını göz önüne serer niteliktedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türk vatandaşlığına ilişkin olarak ifade etmiş oldukları görüşlerin analizi sonucunda elde edilen kategori, tema ve kodlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. *Türk Vatandaşlığı Kavramına İlişkin Kategori, Tema ve Kodlar*

Kategori	Tema	Kod
Türk Vatandaşlığı	Etnik Kimlik	Prestij Millet Türk Olmak
	Vatandaşlık	Gurur Aidiyet Özgüven Bağlılık Sorumluluk Aile Devlet Baba

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türk vatandaşlığına ilişkin olarak ifade etmiş oldukları görüşlerin analizi sonucunda elde edilen kategori, tema ve kodlar Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. *Türk Vatandaşlığına İlişkin Kategori ve Temalar*

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatandaşlıkla İlgili Konularda Bilgi Kaynakları

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlıkla ilgili gerek temel bilgileri gerekse güncel konulara dair bilgileri edindikleri kaynaklara bakıldığında sosyal medyanın ilk sırada olduğu görülmektedir. Dile getirmiş oldukları görüşler doğrultusunda, özellikle Facebook ve Twitter üzerinden bu konudaki temel kaynakları paylaştıkları ve bu ortamlar aracılığıyla görüşlerini yansıttıkları anlaşılmaktadır. Güncel olaylar hakkındaki temel bilgi kaynaklarının da sosyal medya olduğu ifade edilmiştir. Buna gerekçe olarak ise İnternet'in yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olması ve bu yolla bilgiye ulaşma kolaylığı gösterilmiştir. Öğretmen adaylarının bu konudaki görüşlerine örnek oluşturacak bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur:

ÖA6:*"Ben öncelikle İnternet'ten yararlanıyorum. İnternet derken Facebook'u kastediyorum. Her an elimin altında. Arkadaşlar sürekli bir şeyler paylaşıyor. Ülkeyle ilgili ve güncel olaylarla ilgili haberleri buradan görebiliyorum ve bilgi ediniyorum."*

ÖA11:*"Twitter'da takip ettiğim kişiler var. Milletvekillerine, başbakana hatta cumhurbaşkanına bile buradan ulaşmak mümkün. Onların yazdıklarını da okuyabiliyorsunuz. Güncel tartışmaları özellikle takip ediyorum."*

ÖA93:*"Facebook ve Twitter çok etkili bence. Gündem bir anda değişebiliyor. Önceden insanların düşüncelerini başkalarına duyurmaları bu kadar kolay değildi. Şimdi, kim hangi tarafta kolaylıkla anlayabiliyorsunuz."*

Sosyal medyanın gücünün kimi zaman farkında olunmasa da görüşler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Zamanlarının büyük bölümünü farklı amaçlarla da olsa sanal ortamlarda geçirdiklerini belirten sosyal bilgiler öğretmen adayları ister istemez bir takım bilgilerle, görüşlerle ve tartışmalarla karşılaştıklarını ve bu durumun da onların gerek vatandaşlıkla ilgili gerekse başka konulardaki düşüncelerini ve bakış açılarını etkilediğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, ÖA93 kodlu öğretmen adayının görüşünde yer alan "*kim, hangi tarafta kolaylıkla anlayabiliyorsunuz*" ifadesi vatandaşlığın ve iyi vatandaş olmanın devlete bağlılıkla eş değer tutulmasının, devletin ise hükümet ile aynı anlamı ifade edecek şekilde kullanılmasının ve hükümetin uygulamalarını eleştiren düşünceler belirtenlerin de karşı taraf olarak algılanmasının dikkat çekici bir örneğidir. Bu bulgu ise, katılımcıların vatandaşlıkla ilgili kavramlar konusunda kavram kargaşası yaşadıklarını ve kavramları birbirileri yerine kullandıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların, vatandaşlıkla ilgili kavramları gelecekte ortaokul öğrencilerine kazandıracak olan sosyal bilgiler öğretmen adayları olmaları, buna rağmen kavramlar konusunda kendi eksiklerinin bulunması bu bulgu üzerinde özellikle durulmasını gerektirmektedir.

Öğretmen adaylarının sosyal medyada yer alan haberlerden ve paylaşılan görüşlerden etkilendiklerini göz önüne seren ifadelerine örnekler aşağıda yer almaktadır:

ÖA10:*"Aslında bu tür konularla çok ilgilenmiyorum. Ama Facebook'a girdiğimde ben paylaşmasam bile başkasının paylaşımını görüyorum ve eğer çok fazla beğeni almışsa bu paylaşımları merak edip okuyorum. Bazen ilgimi çeken konular oluyor ve o konuyla ilgili başka paylaşımlara da bakıyorum. Bu da ister istemez düşüncelerimi etkiliyor. Arkadaşlarımla konuştuğumda onlar için de durumun benzer olduğunu görüyorum."*

ÖA11:*"Ben en çok Twitter'dan yararlanıyorum. Retweet diye bir olay var ve ben takip etmesem de arkadaşlarımın paylaştığı kişilerin yorumlarını görebiliyorum. Bazen bu sayede farklı kişiler tanıyorum ve onları takip etmeye başlıyorum. Bu kişiler siyasetle uğraşan kişiler de olabiliyor, gazete yazarları da."*

ÖA89:*"Bir örnek vermem gerekirse, geçen gün Facebook'ta bir paylaşım gördüm. Herkes bir yorumda bulunmuştu. Aslında böyle şeyler çok yapmam ama ben de görüşümü belirttim. Arkadaşlarım arasından karşı çıkanlar ve senin böyle düşündüğünü bilmiyordum diyenler oldu. İyi bir şey mi bilmiyorum ana düşünceni paylaşmak güzel ama bazen yanlış anlaşılabiliyorsun."*

ÖA127: *"Son zamanlarda Facebook ve Twitter çok moda oldu. Herkes her şeyi paylaşıyor. Dikkatli olmak lazım ama bunun için de olayların doğrusunu bilmek gerek. Kim doğru söylüyor bilinmiyor ki!"*

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı gibi sosyal bilgiler öğretmen adayları Facebook ve Twitter aracılığıyla paylaşılanlardan etkilenmekte, bazen farkında olmaksızın kendilerini konunun içinde bulmaktadırlar. Bu ise kimi zaman bir korku unsuru da yaratmakta, görüşlerini belirmekten ve yanlış anlaşılmaktan çekinmektedirler. Sosyal medya demokrasinin ve vatandaşlığın önemli bir bileşeni olan ifade özgürlüğüne katkıda bulunuyor görünmekle birlikte, kullanma amacına ve bu yöndeki bilinçliliğe bağlı olarak bu katkı değişmektedir. Bir başka ifadeyle, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinden anlaşıldığı üzere sosyal medya kimi zaman görüşleri dolayısıyla kişileri etiketleme amacıyla da kullanılabilmektedir. Bu durum ise insanları görüşlerini açıklamaktan korkma ve çekinme noktasına getirebilmektedir. Bunun yanı sıra, aktif vatandaşlık bağlamında sosyal medyanın gücü oldukça yüksektir. Ancak bilgi, beceri, değer ve bilinç açısından eksikleri bulunan bireylerin gerçek anlamda aktif olmaları da zor olur. Dolayısıyla sosyal medyadan ve benzeri araçlardan aktif vatandaşlık doğrultusundan etkili bir biçimde yararlanmak için önce bu konularda çeşitli kazanımlara sahip olunması gerekmektedir. Sosyal medyada paylaşılan görüşlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konularında öğretmen adaylarının doğru yönlendirmelere gerek duydukları görülmektedir. Burada da, sosyal bilgiler öğretmenlerini yetiştiren öğretim elemanlarına önemli görev düşmektedir.

Sosyal medyayla bağlantılı olarak internet bilgi kaynakları arasında ikinci sırayı almaktadır. İnternetin ayrı bir başlık altında ele alınmış olmasının nedeni ise özellikle vatandaşlık dersine ilişkin olarak hazırladıkları ödevlerde internet'teki arama motorlarından yararlandıklarını belirtmiş olmalarıdır.

Tablo 4. *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatandaşlıkla İlgili Konularda Bilgi Kaynakları*

BİLGİ KAYNAĞI	
Sosyal Medya	% 84
İnternet	% 72
Aile	% 43
Okul	%40

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi aile ve okul vatandaşlıkla ilgili konulardaki bilgi kaynakları arasında üçüncü ve dördüncü sıraları almaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler paralelinde sanal ortamların gerçek yaşamın önünde yer alması aslında doğal bir durummuş gibi görünmekle birlikte, dikkatlerin bu konu üzerine çekilmesi gerekmektedir. Devletlerin yıllardır vatandaşlık eğitiminde okula verdikleri görevler ve hazırlanan öğretim programları düşünüldüğünde bu durum daha da dikkat çeker hale gelmektedir. Buna yönelik olarak da geleneksel yöntemlerin dışına çıkılması ve bireylerin günlük yaşamlarında önemli yere sahip olan araçlardan bu amaçla yararlanılması gereği karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyanın ve İnternet'in kullanımına ve vatandaşlıkla ilgili konularda gerek bilgi edinme gerekse görüşleri paylaşma noktalarında nasıl yararlanılabileceğine dair örnek uygulamalar aracılığıyla teknolojinin gücünden olumlu yönde faydalanılması mümkün görünmektedir.

Katılımcıların büyük bölümü (113 kişi) vatandaşlıkla ilgili güncel tartışmalardan haberdar olmakla birlikte, bunları analiz etme ve değerlendirme noktasında kendilerini yetersiz gördüklerini ifade etmişlerdir. Buna gerekçe olarak da bu konularda yeterli bilgilerinin olmamasını ve bu konulara ilgi duymamalarını göstermişlerdir. Çalışmanın bu bulgusunun, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığı siyaset ile eşdeğer biçimde yorumlamalarından kaynaklandığının söylenmesi mümkündür. Aşağıdaki görüşler de bunu yansıtır niteliktedir:

ÖA6:*"Vatandaşlıkla ilgili konular hep politik şeyler. Bu konular benim ilgimi çekmiyor. Bu yüzden de okuyorum, belki görüş de paylaşıyorum ama tam olarak neler olduğunu bildiğimi söyleyemem. Açıkçası ilgimi de çekmiyor."*

ÖA29:*"Vatandaşlıkla ilgili konularda hep siyaset var. Bunlar benimle ilgili konular değil. Milletvekilleri ve politikacılar bunun için var. Bilgi gerektiren konular, hepsiyle ilgili nasıl bilgim olabilir ki? Bu nedenle yeterli görmüyorum kendimi."*

ÖA109: *"Kendimi yeterli görmüyorum, çünkü sadece bir vatandaşım. Vatandaş siyaseti her şeyiyle bilemez".*

Yukarıdaki örnekler vatandaşlığa yönelik kavram yanılgılarını ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık algısının içeriğini bir kez daha göz önüne sermektedir. Vatandaşlığın siyaset ile eşdeğer görülmesi ve siyaset ile ilgili konuların da devletin tekelinde olduğunun düşünülmesi vatandaşlık kapsamındaki konularda kendilerini yetersiz görmelerinin nedeni olarak gösterilmektedir. Oysa devletin de siyasetin de vatandaş için var olduğu ve demokrasi gereği bu konularda katılımın önemi, bu öğrenim düzeyindeki bireylerin farkında olması gereken olgulardır. Bununla birlikte kendilerini vatandaşlıkla ilgili yeterlikler açısından olumlu yönde değerlendiren öğretmen adayları da bulunmaktadır. Aşağıda, bu düşünceye örnek oluşturan alıntılar yer almaktadır:

ÖA16: *"Ben kendimi bu konuda yeterli görüyorum. Zaman zaman özellikle güncel konularla ilgili bilgi ediniyorum, kitap okuyorum."*

ÖA33: *"Kendimi yeterli görüyorum. Çünkü, arkadaşlarımla kıyasladığımda daha fazla şey bildiğimi görüyorum. Çoğunun güncel olaylar hakkında bile bilgisi yok."*

ÖA79: *"Yeterli buluyorum. Benim bir görüşüm ve duruşum var. Bunlar vatandaşlık açısından önemli şeyler."*

Örneklerden anlaşıldığı gibi, kendini vatandaşlıkla ilgili konularda yeterli gören sosyal bilgiler öğretmen adaylarının neden yeterli gördüklerine dair açıklamaları çok sınırlıdır. Bu katılımcıların da vatandaşlığı siyaset bilimi ile eşdeğer gördükleri açıktır. Bununla birlikte kendilerini sadece bilgi düzeyde değerlendirdikleri ve aktif katılım konusunda herhangi bir yeterlikten söz etmedikleri görülmektedir. Sivil toplum örgütleri de bu bağlamda ele alınmayan konular arasında yer almaktadır. Vatandaşlık denildiğinde siyasi partiler ve bu partilerle ilişkiler dikkate alınmış, böyle bir parti ile etkileşim içinde bulunmanın vatandaşlık için yeterli olduğu düşünülmüştür. Bunun, vatandaşlığın sadece bir boyutu olduğu ise göz ardı edilmiştir. Bunun yanı sıra eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme gibi becerilerin de bu bağlamda dikkate alınmadığı ve dile getirilmediği görülmektedir. Adil olma, dürüstlük, sevgi, saygı, barış gibi değerler de öğretmen adayları tarafından bu kapsamda ele alınmamış ve vatandaşlık yeterlikleri arasında sayılmamıştır. Bununla birlikte, ülkenin tarihi, coğrafyası, ekonomisi gibi sosyal bilimlerle bağlantılı ve bir vatandaşın sahip olması gereken bilgiler de dikkatten kaçırılmıştır. Oysa sosyal bilgilerin vatandaş yetiştirme hedefi göz önüne alındığında sosyal bilgiler kapsamına giren tüm konuların vatandaşlıkla ilgisi ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bunu görememiş olmaları ise dikkate değerdir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Çalışmanın bulgularına göre, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığı birtakım sorumluluklar (oy kullanma, askere gitme ve vergi verme) bağlamında ele almış oldukları, bunun ötesinde bir vatandaşlık anlayışına ulaşılamamış oldukları görülmektedir. Oysa vatandaşlık öncelikle bir insan hakkıdır ve kişilerinde bunun bilincinde olmaları gerekmektedir. Bunun ötesinde vatandaşlık üyesi olunan devletin coğrafyası, tarihi, sosyo-ekonomik durumu, siyasal yapısı, güncel sorunları ve ön plandaki olaylar gibi konular hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. ABD, Almanya, Kanada, Avustralya gibi ülkelerin vatandaşlıklarına başvuran kişilere uyguladıkları vatandaşlık testlerinde de bu durum açıkça görülmektedir. Ayrıca, toplumsal konularda vatandaşların aktif olmaları ve sorunların çözümünü yönetimden beklemek yerine çözüme ortak olmaları vatandaşlığın önemli bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın katılımcılarının sosyal bilgiler öğretmen adayları olmaları ve dolayısıyla vatandaşlık ile bu konulara hâkim olmalarının beklenmektedir. Buna rağmen, çalışmanın katılımcıları olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %93,02'si vatandaşlıkla ilgili olarak askere gitmeden söz etmişlerdir. Oy kullanma katılımcıların %87,59'u tarafından dile getirilmişken, vergi verme de %92,24'ü tarafından vatandaşlık bağlamında ifade edilmiştir. Bu da, vatandaşlık söz konusu olduğunda katılımcıların büyük çoğunluğunun bu üç konuyu gündeme getirmiş olduklarını göstermektedir. Vatandaşlığın bu üç konu çerçevesinde ele alınması ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığa bakış açılarının sınırlı yapısını ortaya koymaktadır. Çalışmanın katılımcıları olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlığa dair görüşleri sadece siyaset boyutunu yansıtmakta, vatandaşlığın en az siyaset

kadar önemli olan diğer boyutlarının (ülkenin tarihi, coğrafî özellikleri, sosyo-ekonomik yapısı) ise göz ardı edilmiş olduğu görülmektedir.

Katılımcıların vatandaşlığın evrensel niteliğinden, bireylere sağladığı haklardan, özgürlük ve refah sağlama boyutundan ve farklı vatandaşlık kavramlarından söz etmemiş olmaları dikkat çekicidir. Bu sonuç ise vatandaşlık olgusuna yönelik bilinç ve farkındalık kazanma noktasında yetersiz kalındığını düşündürmektedir. Özellikle de, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak düşüncelerini ifade etme boyutunda daha fazla olanağına sahip olan ve sosyal medya (Facebook, Twitter, …) aracılığıyla görüşlerini rahatlıkla belirtme şansına sahip bir neslin vatandaşlıkla bağlantılı olarak katılımdan söz etmemiş olması düşündürücü bir sonuçtur. Bu sonucun ise Gürses ve Pazarcı (2010) tarafından yapılmış olan çalışmada da belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ulus kurma çabasıyla ve vatandaşlığın çoğu zaman kişilere, vatandaş olarak devlete karşı ödevlerini çağrıştırma kaygısı taşımasıyla ilişkili olduğunun söylenmesi mümkündür. Gürses ve Pazarcı (2010) tarafından yapılmış olan araştırmada Vatandaşlık Bilgisi ders kitapları ele alınmış ve çok yakın bir tarihe kadar bu ders kitaplarının sosyal hakları ve sivil toplumu vurgulamadan uzak olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu ise vatandaşlığın tüm boyutlarıyla anlaşılmasına engel oluşturmuştur. Çalışmanın katılımcıları olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının da bu ders kitapları ile öğrenim görmüş oldukları dikkate alındığında onların görüşlerinin ve vatandaşlık tanımlarının da bu ders kitapları paralelinde şekillenmiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bir diğer bulgusu ders kitaplarının vatandaşlıkla ilgili bilgi edinmede yararlanılan kaynaklar arasında son sırada yer aldığını göstermektedir. Öğretmen adaylarının vatandaşlıkla ilgili konularda en az yararlandıkları kaynak olarak ifade ettikleri ders kitaplarının içeriği çerçevesinde bir vatandaşlık algısına sahip olmaları ilginç bir sonuçtur. Bu sonuç, okulda ya da okul dışında vatandaşlıkla ilgili genel söylemlerin ve uygulamaların ders kitaplarının ötesine geçemediğini göz önüne sermesi bakımından önem taşımaktadır. Osmanoğlu ve Öztürk (2012) tarafından yapılmış olan çalışmanın sonuçları ise bu bulgular ile örtüşmemekte, Türkiye'de sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıyan vatandaşlık algısında kadın hakları, düşünce özgürlüğü hakkı, eğitim hakkı ve inanç hakkı çerçevesinde hak sahibi vatandaşa vurgu yapıldığı dile getirilmektedir. Ders kitaplarında hak sahibi vatandaşa vurgu yapılmasına rağmen, gerek bu çalışmada gerekse literatürde (Öcal ve Kemerkaya, 2011; Ersoy, 2012; Yılmaz, 2013) ele alınan benzer çalışmalarda ilköğretim düzeyinden yükseköğretim düzeyine kadar ve öğretmenler dâhil çeşitli meslek gruplarından bireylerin vatandaşlığı sorumluluklar temelinde ele almaları sonucuna ulaşılması ilginçtir. Bunun sebebi olarak ise, gerek ders kitaplarında sunuluş gerekse öğretim sisteminde ele alınış biçimi itibariyle vatandaşlığın sorumluluklar karşılığında devletin sunmuş olduğu haklar olarak yansıtılması gösterilebilir. Bunun yanı sıra bu çalışmanın bulguları arasında da görüldüğü gibi, bireylerin zihinlerinde vatandaş ile devlet arasına bir sınır çekilmiş olmasının da bu sonuç üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Devleti kendi üzerinde ve dışında bir güç olarak gören ve devlet baba imgesiyle onu yücelten kişilerin, vatandaşlık kapsamında devlet ile vatandaşı etkileşim içerisinde görmesi ve karşılıklı hak ve sorumluluklardan söz etmesi zordur.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramına yönelik görüşleri analiz edildiğinde, statü olarak vatandaşlık ve görevler dizisi olarak vatandaşlık boyutlarının ön plânda olduğu ortaya çıkmaktadır. Vatandaşlığın bir devlete bağlılık ve onun üyesi olma olarak değerlendirilmesi statü olarak vatandaşlık algısının göstergesidir. Çalışmanın katılımcıları da bu yönde görüşler ortaya koymuşlardır. Vatandaşlık katılımcılar tarafından bir ülkeye aidiyet bağlamında değerlendirilmiştir. Yılmaz (2013)'ın çalışmasında da öğrencilerin vatandaşlık kavramını açıklarken çoğu kez devleti oluşturan temel unsurlardan olan (1) ülke veya toprak parçası, (2) ülke üzerinde yerleşmiş insan topluluğu ve (3) egemenliğe değinmeleri iki çalışmanın katılımcılarının vatandaşlığa bakış açılarının benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalardan birinin katılımcılarının sosyal bilgiler öğretmen adayları diğerinin ise 8. sınıf öğrencileri olması, aradan geçen süre zarfında ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Eğitim Fakültesi'nde vatandaşlıkla bağlantılı olarak aldıkları derslere rağmen benzer görüşler ileri sürmeleri üzerinde önemle durulması gereken konulardır. Bu sonuç, Eğitim Fakültelerinde sunulan vatandaşlık bilgisi derslerinin içeriğinin ve veriliş biçiminin de yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Benzer durum daha alt öğretim düzeylerinde de

görülmektedir. Alabaş (2010) tarafından 4. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algısının belirlenmesine yönelik olarak yapılmış olan çalışma, bu sınıf düzeyindeki öğrencilerin de vatandaşı "*bir ülke üzerinde yaşayan ve bir ulusa ait insanlar*" olarak betimlemiş olduklarını göstermektedir. Bu ise vatandaş ve vatandaşlık konularında özellikle sosyal bilgiler eğitimcilerine düşen görevi göz önüne sermektedir. Çünkü vatandaşlık algısının sosyal ve ekonomik gelişime paralel olarak şekillendiği düşünülmekte (Bailey, 2000), sosyal ve ekonomik güvenliğin sağlanmasına yönelik haklardan ziyade etnik kökene ve cinsiyete ağırlık verilen, uluslararası etkileşimin ve küresel bağlantıların göz ardı edildiği pasif bir vatandaşlık anlayışının ise modern topluma uygun olmadığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla okulöncesi dönemden itibaren okullarda çocukların demokrasiyi ve gerçek anlamda vatandaşlığı deneyimleyerek yetişmelerinin sağlanması gerekmekte (Devine, 2002), burada da büyük sorumluluk sosyal bilgiler öğretmenlerine düşmektedir. Bu nedenle öncelikle sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlığa yönelik algılarının sağlam verilere dayanması ve vatandaşlığı tüm boyutlarıyla kavramış ve yaşamış olmaları gerekmektedir. Bu noktada onları desteklemek ve yönlendirmek de sosyal bilgiler eğitimcilerine düşen görevlerden biridir. Vatandaş olmanın sağladığı hakların ve vatandaşlığın avantajlarının farkında olan, katılımcı ve bu bağlamda üst düzey düşünme becerilerine sahip kişilerin sorumluluklarını daha etkili bir biçimde yerine getirecekleri açıktır. Bu özelliklere sahip sosyal bilgiler öğretmenlerinin de demokrasinin vatandaşlık anlayışına uygun kişiler yetiştireceği ve öğrencilerine iyi birer model olacakları düşünülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramına bakış açıları görevler dizisi olarak vatandaşlık anlayışından da izler taşımaktadır. Bu bağlamda devletin sağladığı hak ve özgürlükler karşılığında vatandaşların yerine getirmeleri gereken sorumluluklar dile getirilmiştir. Hak ve özgürlüklerin korunmasının ve bunlara uygun bir ortamın oluşturulmasının devletin görev ve sorumlulukları arasında olduğuna ise dikkat edilmemiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adayları vatandaşlık kavramını devlet ve vatandaş boyutlarında ele almışlar, devleti hak ve özgürlükler vatandaşı ise görev ve sorumluluklar bağlamında değerlendirmişlerdir. Yılmaz (2013) tarafından yapılmış olan çalışmada da öğrencilerin neredeyse tamamının vatandaşlık kavramını sorumluluklar ile eşdeğer gördükleri, vatandaşlık kavramını açıklarken bu kavrama sık sık başvurdukları ve her ikisini bir arada kullanma eğiliminde oldukları gözlenmiş olması vatandaşlığa bakış açısını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Öcal ve Kemarkaya (2011) da yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinlerin devlet ve vatandaşlık algılarını ortaya koymaya yönelik olarak yapmış oldukları çalışma sonucunda benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Söz konusu yetişkinlerin iyi vatandaşın özelliklerini sıralarken en fazla vurgu yaptıkları maddelerin "saygılı olmak", "vatanını sevmek", "vergisini vermek", "milletini sevmek", "bayrağını sevmek" ve "dürüstlük" olduğu görülmüştür. Burada da katılıma ve aktif vatandaşlığa yönelik herhangi bir yaklaşımın katılımcıların zihinlerinde yer etmemiş olduğu dikkat çekmektedir. Vatandaşlık görevler ve sorumluluklar ile sınırlı kalmış, haklar ve özgürlükler yine göz ardı edilmiştir. Baloğlu Uğurlu (2013) da çalışması da benzer bulgular ortaya koymuştur. 8. sınıf Amerikan ve Türk öğrencilerinin vatandaşlık algılarını değerlendirdiği çalışmasında Amerikan ve Türk öğrencilerinin en fazla fikir ayrılığına düştükleri konunun "ülkeyi savunmak için silahlı kuvvetlerde hizmet etmeye istekli olma olduğunu ve Türk öğrencilerin askere gitme konusunda Amerikan öğrencilerinden daha istekli olduklarını tespit etmiştir. Benzer sonuçlarla Dejaeghere ve Hooghe (2009)'nin çalışmalarında da karşılaşılmıştır. Kurallara uymanın ve suç unsuru içeren durumları ihbar etmenin Belçikalı gençler tarafından vatandaşlık kapsamında dile getirilen sorumluluklar olduğu ve dolayısıyla Belçikalı gençlerin vatandaşlığa geleneksel bakış açısıyla yaklaştıkları belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türk vatandaşlığına ilişkin görüşlerine dair elde edilen veriler iki ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlardan ilki etnik kimliktir. Öğrencilerin %23'ü Türk vatandaşlığını Türk olmak ya da başka etnik kimliklere mensup olmak bağlamında değerlendirmişlerdir. Yazılı ve sözlü basında sıklıkla dile getirilen ve gündemde önemli bir yere sahip olan yeni anayasaya yönelik tartışmalarının yanı sıra, Türk ve Türkiye Cumhuriyeti kavramlarına ilişkin vurgulamaların bu sonuç üzerinde etili olduğu öğretmen adayları tarafından verilen yanıtlardan anlaşılmaktadır. Türk vatandaşlığı olgusu katılımcılar tarafından bir bağlılık olarak nitelendirilmiş, kapsamlı bir tanımı yapılamamıştır. Bağlılık, sorumluluk,

saygılı olma ve dürüstlük gibi değerlerin vatandaşlık bağlamında dile getirilmesinin Ersoy (2012)'un çalışmasında da söz konusu olduğu görülmektedir. Vatandaşlık eğitiminde ailenin ve özellikle de annenin önemli rolü dolayısıyla annelerin vatandaşlık algılarının belirlendiği çalışmada annelerin çoğunluğunun vatandaşlığı ahlaklı insan ile eşdeğer tuttukları ortaya konulmuştur. Lister ve diğerleri (2003) tarafından yapılmış olan çalışmada benzer bulgular ortaya koymakta ancak İngiliz gençlerinin vatandaşlığa daha kapsamlı ve farklı boyutlarıyla yaklaşıklarını göstermektedir. "Evrensel statü", "ekonomik bağımsızlığa saygı" ve "sosyal katılımın" İngiliz gençleri tarafından vatandaşlıkla ilgili olarak dile getirilen olgular olduğu, bununla birlikte "sosyal sözleşme" ve "düşüncelerini ifade etme özgürlüğü"nün ise daha az belirtildiği çalışmada ifade edilmektedir. Sorumluluklarını haklarından daha kolay sıralayabilmiş olmaları ise bu çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Farklı ülkelerin özellikle de Avrupa ülkelerinin vatandaşları üzerinde yapılan çalışmalarda o ülkenin vatandaşı olmanın sağladığı avantajlardan, özellikle de sosyal ve ekonomik refah anlamında sunduklarından söz edilmekle birlikte, bu çalışmada Türk vatandaşlığının "gurur, özgüven, bağlılık" gibi değerler kapsamında değerlendirilmiş olması ve bunların Türk vatandaşı olmanın avantajları olarak sunulması da ilginç bir bulgudur. Bu durum ülkelerin ekonomik ve sosyal göstergeleri ile vatandaşların vatandaşlık algıları arasında olumlu bir ilişki olabileceğini düşündürmekte ve bu yönde çalışmalara gerek olduğunu göstermektedir. Türk vatandaşlığına ilişkin görüşlerin oluşturduğu ikinci kategori vatandaşlıktır. Burada vatandaşlık bir etnik grubun üyesi olmanın ötesinde aynı ülke topraklarını paylaşmayı ifade etmektedir. Katılımcıların %77'sinin Türk vatandaşlığını bu kategori bağlamında ele almış oldukları görülmektedir. Bu grupta ye alan sosyal bilgiler öğretmen adayları bu ülke toprakları üzerinde yaşayan herkesin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunu ifade etmişlerdir. Kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı bireyler olarak değerlendirmiş ve bundan da gurur duyduklarını dile getirmişlerdir. Güçlü bir devletin vatandaşı olmanın kendilerine özgüven kazandırdığını belirtmişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Tük vatandaşlığına yönelik algılarının bireysellikten ziyade toplumsal faydaya dönük olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, vatandaşlık katılımcılar tarafından bireysel gerekçelerle değil, toplumun geneline yönelik olarak değerlendirilmiştir. Benzer sonuçlar Zhang (2011) tarafından yapılan çalışma sonucunda da elde edilmiştir. Çin'de verilen vatandaşlık eğitimini Hong Kong ve Shanghai'daki sekizinci sınıf öğrencileri bağlamında ele alan Zhang (2011), geliştirmiş olduğu vatandaşlık algısı ölçeği aracılığıyla vatandaş, halk, katılım, demokrasi, vatanseverlik ve toplum kavramları doğrultusunda vatandaşlığı değerlendirmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular Hong Kong'lu öğrencilerin özellikle vatanseverlik ve katılım boyutlarında olumlu bir vatandaşlık algısına sahip olduklarını göstermiştir. Söz konusu araştırma, Shanghai'lı öğrencilerin ise özellikle vatanseverlik boyutunda olumlu bir vatandaşlık algısına sahip oldukları göstermiştir. Vatandaşlığın Kore, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri temelinde karşılaştırmalı olarak ele alındığı bir başka çalışmada da (Kim ve Yang, 2013), Kore ve Almanya'da vatandaşlık algısının toplumsal bir bakış açısıyla değerlendirildiği, Birleşik Devletler'de ise vatandaşlığın bireysel ve liberal bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaşlığın davranışa yönelik boyutunun ise Amerika Birleşik Devletleri'nde diğer iki ülkeye nazaran daha ön sırada oluğu görülmüştür. Xia (2012) tarafından yapılan çalışma da seksen sonrası Hong Kong'da gençlik hareketlerine katılmış olanların hakları, özellikle de sosyo-politik hakları konusunda daha bilinçli ve siyasi katılım konusunda daha istekli olduklarını, ulusal kimliklerinin de güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka çalışmada ise (Miller-Idriss, 2006) bu araştırmadakine benzer olarak, Alman gençlerinin Alman vatandaşı olmayı nasıl algıladıkları üzerinde durulmuş ve çalışma sonucunda Alman gençlerinin vatandaşlığı özellikle kültürel ölçütler temelinde algıladıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada Almanya gibi uzun bir tarihsel geçmişe sahip ve homojen uluslarda, vatandaşlığın "Alman olarak doğmak.." gibi etnik köken temelli olarak değerlendirildiğine de dikkat çekilmektedir. Bu ise çalışmamızda elde edilen sonuçlarla da örtüşmekte, Türk vatandaşlığına ilişkin algıların anayasada da ifade edildiği gibi "Türk ana babadan doğma" merkezinde toplanmasına da bir açıklama getirmektedir. Bu sonuçlar ise millet olarak yapılanmış toplumlarda vatandaşlığın o milletin üyesi kişilerle ilişkili olarak ele alındığını, Avustralya (Howard ve Gill, 2010) ve Amerika Birleşik Devletleri (Cornbleth, 2010) gibi farklı

milletlerden insanların oluşturduğu toplumlarda ise "*doğulan yerin*" özellikle genç kuşaklarda vatandaşlık algısında belirleyici olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle nesillerdir aynı ülke topraklarında yaşayan insanlar millet unsurunu ön plâna çıkarmakta iken, farklı ülkelerden gelerek bir ulus oluşturmuş kişiler toprak öğesini merkeze almaktadır. Bununla birlikte, Howard (1998) tarafından Kanadalı olmaya dair yapılan çalışmada görüldüğü gibi, çok uluslu olarak nitelendirilen bu tür ülkelerde de aidiyet duygusunun önem taşıdığı ancak bu aidiyet ve bağlılık duygularını oluşturan unsurun o ülkenin sağladığı olanaklar olduğu görülmektedir. Gerek bu çalışmadan gerekse ilgili literatürden elde edilen sonuçların, devletlerin ulusal kökeninin bir başka deyişle millet olma durumunun vatandaşlığa bakış açısını etkilediği ve ortak mirasın vatandaşlığa daha toplumsal yaklaşmaya yönlendirdiği şeklinde yorumlanması mümkün görünse de bu konuda daha fazla ve karşılaştırmalı çalışma yapılmasına gerek duyulduğu açıktır. Bunun yanı sıra, devletin eğitim politikaları ve öğretim programları aracılığı ile sunduğu vatandaşlık eğitiminin ötesine geçilmeli, buna yönelik olarak da öncelikle vatandaşların vatandaş kavramına yönelik bilişsel yapılarının ortaya konulması gerekmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlıkla bağlantılı konularda yararlandıkları temel kaynağın sosyal medya olduğu görülmektedir. Facebook'un ve Twitter'ın gerek bilgi edinmede gerekse görüşlerini paylaşmada önemli birer araç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ise kimi zaman olumlu kimi zaman ise olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Öğrenciler burada paylaşılan görüşler doğrultusunda bazen birbirilerini etiketlemekte ve öteki olarak görme eğilimine girebilmektedir. Bunun yanı sıra, kişilerin görüşlerini bu ortamlar aracılığıyla kolaylıkla paylaşabilmeleri dolayısıyla kafa karışıklığına yol açan ve kişileri olumsuz yönlendirmelerle karşı karşıya bırakan durumların olduğu da gözlemlenmektedir. Dolayısıyla medya ve teknoloji okuryazarı bireylerin yetiştirilmesi ve kişilerin bilinçlendirilmesi gereği açıklık kazanmaktadır. Bu da okul öncesi dönemde itibaren sosyal medya ile vatandaşlık konularının ilişkilendirilmesi noktasında öğretmenlerin etkili birer model oluşturmaları ve ders içerikleri ile sosyal medyadaki konuların ilişkilendirilmesi ile mümkün olacaktır. Bir başka ifadeyle, sosyal medyadan okulda sunulan dersleri desteklemesi amacıyla yararlanılması ve öğrencilerin bunu benimseyerek yaşam boyu uygulamalarının sağlanması gerekmektedir. Bennett, Wells ve Rank (2009) tarafından yapılmış olan çalışmada da buna değinilmekte ve yeni nesil vatandaşların vatandaşlık tanımlarında ve deneyimlerinde dijital ortamların yeri üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla, vatandaşlığın geleneksel yaklaşımların ötesine taşınması ve farklı boyutlarıyla (dijital, çevresel, küresel…) yansıtılması gerekmektedir. Bununla birlikte çocukların ve gençlerin vatandaşlıkla ilişkili konulara aktif katılımlarının erken yaşlarda teşvik edilmesi önemlidir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu kendilerini vatandaşlıkla ilgili konularda yeterli görmemektedir. Bunun temel nedeni ise vatandaşlık ile siyaset bilimini eşdeğer görmeleri ve vatandaşlığı siyasetle ilgili konular temelinde değerlendirmeleridir. Siyasetle ilgili konularda yeterli bilgiye sahip olmamaları, bu tür konuların ilgilerini çekmemesi ve kendilerini bu konuların dışında tutmaları da bu düşüncelerine zemin oluşturmaktadır. Howard ve Gill (2010) tarafından yapılmış olan çalışma ise bu çalışmanın aksine, 7-12 yaş arası Avustralyalıların, aynı dili konuşmanın ve ulusal simgeler ve yöneticiler gibi konular hakkında bilgi sahibi olmanın vatandaşlık için yeterli bilgiler olduğunu düşündükleri göstermektedir. İki çalışmanın sonuçları arasındaki fark ise farklı yaş gruplarından bireylerin vatandaşlık algılarının ve vatandaşlığı nasıl anladıklarının belirlenmesine yönelik karşılaştırmalı çalışmalara gerek olduğunu göstermektedir. Vatandaşlık eğitimine yönelik yaklaşımlar da bu çalışmaların sonuçları çerçevesinde ele alınabilir ve günlük yaşamla daha fazla ilişkilendirme yapılarak daha etkili sonuçlara ulaşılabilir.

Çalışmanın bulguları doğrultusunda aşağıdaki öneriler ortaya konulmuştur:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik, vatandaşlık bilgisi dersine ek olarak, vatandaşlık kavramının tüm boyutlarıyla anlaşılmasını sağlayacak TÜBİTAK ya da BAP gibi projeler geliştirilmeli ve uygulamaya konulmalıdır. Bu kapsamda vatandaşlığın farklı boyutları ele alınarak öğrencilerin vatandaşlık algılarının doğru anlamda gelişmesine katkıda bulunulmalıdır. Uygulamalı projeler ile vatandaşlık bilişsel boyutun ötesine taşınarak günlük yaşamla ilişkilendirmeler yapılmalıdır.

2. Vatandaşlığın çok boyutlu bir kavram olduğu ve tek bir ders ile etkili vatandaşlar yetiştirmenin güçlüğü dikkate alınarak, ilk ve ortaöğretim düzeyindeki tüm derslerin öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına yönelik vatandaşlık eğitimi seminerleri düzenlenmelidir.
3. Bu çalışma ilköğretim sosyal bilgiler öğretmen adayları ile yapılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık ve Türk vatandaşlığı algılarını ortaya koymaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
4. Farklı branşlara yönelik olarak öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının vatandaşlık ve Türk vatandaşlığı algılarını ortaya koymaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Alabaş, R. (2010). Primary school students' conceptions of citizenship. *Procedia Socialand Behavioral Sciences, 2*(2010), 2528-2532.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2010). *Avrupa Konseyi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi Şartı*. CM/Rec(2010)7 sayılı tavsiye kararı ve açıklayıcı not. Strasbourg: Avrupa Konseyi Yayınları .

Baloğlu Uğurlu, N. (2013). 8. sınıf Amerikan ve Türk Öğrencilerinin Vatandaşlık İle İlgili Algılarının Karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim, 38*(170), 281-283.

Bailey, R. (2000) *Teaching values and citizenship across the curriculum*. London: Kogan Page.

Bennett, W.L., Wells, C. & Rank, A. (2009). Young citizen sand civic learning: two paradigms of citizenship in the digital age. *Citizenship Studies, 13*(2), 105-120.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (BMİHB). http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf adresinden 21. 02. 2014 tarihinde edinilmiştir.

Bozatay, Ş.A. (2010). 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'na göre Türk vatandaşlığının kazanılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 8*(2): 165-182.

Cornbleth, C. (2010). Images of America: What youth do know about the United States. *American Educational Research Journal, 39*(2), 519-552.

Dejaeghere, Y. & Hooghe, M. (2009). Brief report: Citizenship concepts among adolescents. Evidence from a survey among Belgian 16-year olds. *Journal of Adolescence, 32*(2009), 723-732.

Devine, D. (2002). Childrens' citizenship and the structuring of adult-child relations in the primary school. *Childhood, 9*(3), 303-320.

Ersoy, F. (2012). Annelerin Vatandaşlık Algısı, Çocuklarında Vatandaşlık Bilinci Geliştirme Uygulamaları ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(2), 2111-2124.

Göztepe, E. (2003). Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52*(4), 230-248.

Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2002). *Yurttaşlık Bilinci*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gürses, F. ve Gürkan Pazarcı N. (2010). *Siyasal Gündemin Yurttaşlık Kavramına Etkileri: Ders Kitapları Üzerine bir İnceleme*. Karaburun Bilim Kongresi. 2-5 Eylül 2010, İzmir. http://www.kongrekaraburun.org/tam_metinler_2010/a_8/02_Fatma_Gurses_ve_Nilgun_Gurkan_Pazarci.pdf adresinden 01.10.2014 tarihinde indirilmiştir.

Güzel, C. (2003). Platon'un Bilgi Görüşü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 20*(2), 105-115.

Habermas, J. (1992). Citizenship and national identity: some reflections on the future of Europe. *Praxis International, 12*(1), 1-19.

Hançerlioğlu, O. (1974). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Heater, D. (2004). *Citizenship the civic ideal in world history, politics and education*. UK: Manchester University Press.

Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*(çev. Meral Delikara Üst). Ankara: İmge Kitabevi.

Howard, R.E. (1998). Being Canadian: citizenship in Canada. *Citizenship Studies, 2*(1), 133-152.

Howard, S. & Gill, J. (2010). 'It's like we're a normal way and everyone else is different': Australian children's constructions of citizenship and national identity. *Educational Studies, 27*(1), 87-103.

Huberman, A. M. & Miles, M. B. (1994). Data management and analysis methods. In Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Eds), *Handbook of qualitative research* (pp. 428-444), Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications.

Işın, E.F. & Turner, B.S. (2007). Investigating citizenship: an agenda for citizenship studies. *Citizenship Studies, 11*(1), 5-17.

Johnson, C. (1984). Who is Aristotle's citizen. *Phronesis, 29*(1): 73-90.

Johnson, B. & Christensen, L. (2012). *Educational Research* (Fourth Edition). SAGE Publications, Inc.

Joppke, C. (2007). Transformation of citizenship: status, rights, identity. *CitizenshipStudies, 11*(1), 37-48.
Kadıoğlu, A. (2008). *Vatandaşlık ve Siyasal Katılım*. Ergun Özbudun'a Armağan, 225-246.
Kim, S. & Yang, J. (2013). Patterns of citizenship and political action in Korea, Germany and the United States: An analysis of the 2004 ISSP data. In *Citizenship and migration in the era of globalization* (pp. 181-208). Springer Berlin Heidelberg.
Koffman, E. (2005). Citizenship, migration and reassertion of national identity. *Citizenship Studies, 9*(5), 453-467.
Leca, J. (1992). Questions on citizenship. In Chantal, M. (Eds.), Dimensions of radical democracy: pluralism, citizenship, community içinde (pp. 17-31). VersoBooks.
Lister, R., Smith, N., Middleton, S. & Cox, L. (2003). Young people talk about citizenship: Empirical perspectives on theoretical and political debates. *Citizenship Studies, 7*(2), 235-253.
Marshall, T.H. (2006). Citizenship and social class. In Christopher P. & Francis G. C., (Eds.), *The welfare state reader* (pp. 30-39). Bristol: Polity Press.
Marston, S.A. & Mitchell, K. (2004). Citizenship and the state: citizenship formations in space and time. In Clive B. & Murray L., (Eds.), *Spaces of democracy: Geographical perspectives in citizenship, participation and representation* (pp. 93-112). SAGE Publications Ltd.
Miller-Idriss, C. (2006). Everyday understandings of citizenship in Germany. *Citizenship Studies, 10*(5), 541-570.
Osmanoğlu, A.E. ve Öztürk, C. (2012). Türkiye ve Mısır Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatandaşlık Algısının Karşılaştırmalı Analizi. *PEGEM Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2*(3), 43-61.
Öcal, A. Ve Kemerkaya. G. (2011). Yetiştirme Yurdunda Kalmış Yetişkinlerin Devlet ve Vatandaşlık Algıları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 30*(1), 63-82.
Özkazanç, A. (2009). Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-liberalizm Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64*(1), 247-274.
Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods* (3rd edt.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
Pierson, C. *Modern Devlet* (çev. Dilek Hattatoğlu). İstanbul: Çivi Yazıları.
Riesenberg, P. (1994). *Citizenship in the western tradition: Plato to Rousseau*. UNC Press.
Roche, M. (1987). Citizenship, social theory, and social change. *Theory and Society, 16*(3), 363-399.
Smith, R.M. (2002). Modern citizenship. In Engin F. Işın & Bryan S. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 105-115). SAGE Publications.
Soysal, Y.N. (1994). *Limits of citizenship: migrants and postnational membership in Europe*. Chicago: Chicago University Press.
Strauss, A. & Corbin, J. (2009). *Basics of qualitative research. techniques and procedures for developing grounded theory*. SAGE Publications, Inc.
Xia, Y. (2012). Conceptualizing citizenship: How the "post-80" activists in Hong Kong understand citizenship rights, obligations and identities.*大珠三角论坛.* 2012年第3期.
TC Anayasası (1982). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Thorson, K. (2012). Whatdoes it mean to be a good citizen? Citizenship vocabularies as resources for action. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 644*(1), 70-85.
Turner, B. S. (1993). *Citizenship and social theory*. Sage Publications.
Villa, D. (2001). *Socratic citizenship*. Princeton NJ: Priceton University Press.
Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013*). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9.Baskı)*.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Yılmaz, K. (2013). İlköğretim Öğrencilerinin Vatandaşlık Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlara İlişkin Algılarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe UniversityJournal of Education], 28*(1), 453-463.
Zhang, Y. (2011). *Citizenship education in China: Comparing eighth grade students' civic attitudes and civic engagement in Shanghai and Hong Kong*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Graduate School of the University of Minnosota.